

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту
Львівський державний університет фізичної культури**

Дробний Петро Данилович

**КЛАСИЧНИЙ ВОЛЕЙБОЛ — ЧИННИК ФІЗИЧНОГО
І НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У СВІТІ**

**II-й фізкультурний етап (1918 — 1945 рр.)
I-го рекреаційно-фізкультурно-спортивного періоду
(1895-1964 рр.)**

Серія: «Історія волейболу»

Львів 2013

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту
Львівський державний університет фізичної культури**

Дробний Петро Данилович

**КЛАСИЧНИЙ ВОЛЕЙБОЛ — ЧИННИК ФІЗИЧНОГО
І НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У СВІТІ**

II-й фізкультурний етап (1918 — 1945 рр.)

I-го рекреаційно-фізкультурно-спортивного періоду

(1895-1964 рр.)

Серія: «Історія волейболу»

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**БЕЗІНВЕНТАРНИЙ
ОБЛІК**

УДК 796.325 (075.8)

ББК 75.569 73

Д 75

Дробний П.Д. Класичний волейбол — чинник фізичного і національного виховання молоді у світі. II-й фізкультурний етап (1918 — 1945 рр.) I-го рекреаційно-фізкультурно-спортивного періоду (1895-1964 рр.). Методичні рекомендації. Серія: «Історія волейболу». — Львів: Львівський державний університет фізичної культури, 2013. — 76 с.

Методичні рекомендації призначені для студентів університетів фізичної культури, факультетів фізичного виховання і спорту педагогічних і класичних вишів, які вивчають дисципліни: «Теорія і методика волейболу», «Теорія і методика обраного виду спорту (волейбол)» та «Теорія і методика рекреаційних ігор». Книга зацікавить також усіх шанувальників цієї чудової гри та її модифікацій.

Рецензенти:

Чорнобай І.М. — кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри футболу Львівського державного університету фізичної культури.

Лесько О.М. — кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, зав. кафедри фізичного виховання Львівської національної академії мистецтв.

БІБЛІОТЕКА
Львівського державного
університету фізичної
культури

Зміст

Вступ	5
Розділ 1. Волейбол у таборах для інтернованих. Різновиди класичного волейболу. Еволюція техніки, тактики і правил гри	9
1.1. Перші національні волейбольні федерації і асоціації та перші національні чемпіонати й інші змагання на різних континентах	9
1.2. Український волейбол у таборах для інтернованих у країнах Західної Європи (1918 — 1923 рр.)	12
1.2.1. Українські спортивні гуртки у Чехо-Словаччині	15
1.2.2. Українські спортивні гуртки у Польщі	18
1.3. Різновиди класичного волейболу в УРСР у складі СРСР	19
1.3.1. Перекидбол, або піонербол (6 х 6)	19
1.3.2. Кертибол (6 х 6)	20
1.4. Вдосконалення техніки і тактики гри та зміна правил гри у волейболі	21
1.4.1. Еволюція техніки і тактики гри	21
1.4.2. Зміна правил гри	27
Розділ 2. Класичний волейбол у Закарпатті, Галичині, в УРСР і на Буковині	32
2.1. Поширення волейболу у Закарпатті, яке перебувало в складі Чехо-Словаччини (1918 — 1939 рр.)	32
2.2. Фізкультурно-спортивний рух у товариствах Галичини	35
2.2.1. Структуризація волейболу в Галичині, яка перебувала у складі Польщі (1918 — 1939 рр.)	37
2.2.2. Петро Саноцький — засновник «відбиванки» на Сокальщині	44
2.3. Виникнення і становлення класичного волейболу в УРСР	45

2.3.1. Розповсюдження волейболу у містах УРСР (1925–1927 рр.)	45
2.3.2. Чемпіонати УРСР і СРСР між містами, ДСТ і відомствами, Спартакіада СРСР, міжміські турніри (1928–1941 рр.)	49
2.3.3. Професор В.А. Блях — «хрещений батько» волейболу в УРСР	57
2.4. Волейбольна «terra incognita» — Буковина, яка перебувала у складі Румунії (1918 — 1940 рр.)	61
2.5. Майданчики для ігрових видів спорту, інвентар та обладнання	63
2.6. Поширення волейболу у світі під час II світової війни	67
Висновки	69
Список літератури	72

*Присвячується фізкультурникам і спортсменам,
яких доля кинула на fronti I і II світових воєн,
та організаторам фізичної культури
у міжвоєнний період.*

Вступ

Історія фізичної культури і спорту українців довгий час перебувала поза увагою серйозних дослідників.

Нині, будуючи систему фізичного виховання незалежної України, ми мусимо вдивлятись не тільки в майбутнє, але й у минуле. Саме в минулому черпаємо натхнення, знаходимо мудрість, запозичуємо досвід. Адже те, що ми творимо, виборюємо, вже не раз в інших історичних умовах робили наші батьки і діди. Тепер їхній досвід стає для нас доступним і, нарешті, посправжньому беремося за його вивчення, хоча деякі важливі документи вже назавжди втрачені і встановлювати історичні факти буде нелегко [8].

Відсутність історичного підґрунтя, без якого не можуть бути сформовані ідейно-теоретичні засади української фізичної культури, боляче відгукується в практиці. Бо вона, практика, досі оперта майже виключно на радянський спортивний досвід. То ж спроба продовжувати будувати спортивний СРСР в одній, окремо взятій, республіці Україна, неминуче мусить закінчитись невдачею. Бо національна культура (а спорт — це така культура!) може і повинна розвиватись лише на національному ґрунті. А власний досвід, тобто історія вітчизняної фізичної культури є елементом цього підґрунтя [1].

Історія тіловиховання на українських теренах має давні й глибокі корені, традиційно пов'язана з військовою справою, побутовими й релігійними мотивами. Підвалини сучасного національного тіловиховання і спорту закладалися в тій невеличкій частині України, якій судилось на початку ХХ ст. стати збудником українського відродження — в Галичині. На відміну від Наддніпрянської України, де панував нічим не обмежений самодержавний режим Російської імперії, в Галичині, в умовах, конституційної Австро-

Угорської монархії, протягом декількох десятиліть склались доволі сприятливі умови для потужного сплеску національного життя. Спортивно-гімнастичний рух в Західній Україні поруч з просвітянським і кооперативним рухом був одним з вагомих його складників.

Правдива історія західноукраїнських земель складна й тривалий час була в забутті. Мало дослідженими є сторінки розвитку різних сфер життя на теренах краю в період до вересня 1939 р., а спортивно-гімнастичний рух в Західній Україні — одна з галузей, яку практично не зачіпали дослідники [3].

Таким чином, дослідження історії спортивно-гімнастичного руху в Західній Україні з кінця XIX ст. до кінця 30-х років XX ст. є достатньо важливою і актуальною проблемою, що розглядає зародження, становлення й функціонування національного спортивно-гімнастичного руху в умовах боротьби за українську державність. Саме аналіз цих питань дає змогу орієнтуватися в особливостях нинішнього спортивно-фізкультурного руху, тенденціях, шляхах та перспективах його розвитку [52].

В загальних рисах мета фізкультурного руху в Галичині на початку XX ст. зводилася до відродження української нації. Українці стали одним з небагатьох народів, які використали фізичне виховання як засіб утворення незалежної держави. Передбачалося підняття нації на більш високий ступінь розвитку завдяки благотворному впливу фізичних вправ на організм людини, фізичний та моральний стан. Завдання фізкультурного руху вбачалося у тому, щоб народ був сильний духом і тілом, а значить був здібним до прогресивного поступу, головним чином, для здобуття незалежності та самостійності [36].

Значними були здобутки галичан у практичній роботі по національному вихованню молоді. Метою його було виховання людини, яка усвідомлює свою національну приналежність, відчуває свою високу відповідальність перед народом, всебічно підготовлена до здійснення державницької ідеї.

Початки такого виховання давала галицька сім'я, яка, незважаючи на багатотисячолетнє намагання окупантів денационалізувати український народ, зберегла традиції народної педагогіки, історичну пам'ять та волелюбність.

Вихованню українця, основними рисами якого були б свідомий патріотизм, висока моральність, вихованість, освіченість, фізична досконалість та витривалість, сприяла діяльність спортивних організацій «Сокіл», «Січ», «Пласт», які мали чітку структурну систему виховання молоді, використовували різноманітні форми виховної роботи [52].

Всю історію світового волейболу ми ділимо на два рівномірні (майже по 60 років кожен), але різні і контрастні за змістовним наповненням спортивно-масовими подіями періоди: 1 період — рекреаційно-фізкультурно-спортивний — від зародження класичного волейболу в 1895 р. до його включення в програму Олімпійських ігор 1964 року в Токіо (Японія); 2-й період Олімпійський — від дебюту класичного волейболу на Олімпійських іграх 1964 року як виду спорту до Олімпійських ігор 2012 року в Лондоні (Великобританія).

Перший період включає в себе три етапи: I етап виникнення — рекреаційний (1895–1918 рр.), II етап утвердження — фізкультурний (1918–1945 рр.) і III етап розвитку — спортивний (1945–1964 рр.).

I етап (1895–1918 рр.) характеризується виникненням класичного волейболу та швидким його розповсюдженням у багатьох країнах світу як рекреаційної гри на дозвіллі. Його закінчення співпадає із закінченням Першої світової війни.

II етап (1918–1945 рр.) характеризується утвердженням волейболу як виду спорту, вдосконаленням техніки і тактики, уточненням правил гри. Його терміни співпадають із закінченням Першої і Другої світових воєн.

III етап (1945–1964 рр.) характеризується підвищенням спортивної майстерності гри у волейбол, утворенням Міжнародної федерації волейболу і уніфікацією правил гри. Він охоплює час після закінчення Другої світової війни (1945 р.) і до включення волейболу в програму Олімпійських ігор (1964 р.).

Другий період включає два етапи: I етап — Олімпійський (1964–1990 рр.) і II етап — комерційний (1990–2012 рр.).

I етап (1964–1990 рр.) характеризується появою волейболу на Олімпійських іграх, високим професіоналізмом і бурхливим розвитком в усьому світі та зокрема вдосконаленням правил гри, спрямованих на динамічну рівновагу між нападом і захистом, на активізацію ігрових дій, вдосконаленням методики суддівства і об'єктивності суддівства. Початок етапу співпадає із включенням волейболу в програму Олімпійський ігор (Токіо, 1964 р.).

До початку 90-х років волейбол був популярний тільки в соціалістичних країнах і в Японії. Ясутака Мацудайра (1931 — 2012 рр.), тренер національної збірної Японії, яка під його керівництвом стала кавалером комплекта олімпійських медалей (бронзової — Токіо 1964 р., срібної — Мехіко 1968 р. і золотої — Мюнхен 1972 р.) безмежно закоханий у волейбол, дуже хотів, щоб цей чудовий вид спорту розвивався у всьому світі. А для цього потрібний був великий комерційний турнір, за перемогу і участь в якому національні збірні отримували б реальні гроші. Таким турніром і стала створена ним Світова ліга. Панові Мацудайрі вдалося захопити своїм проектом солідних спонсорів, чому сприяла стабільна у той час економічна ситуація в Японії.

II етап (1990–2012 рр.) характеризується тим, що волейбол починає комерціалізуватись завдяки проведенню Світової ліги серед чоловіків і турніру «Гран-Прі» серед жінок. Друга характерна особливість цього етапу — виникнення нових різновидів волейболу: паркового волейболу, босаболу, а також спроба відродити воллібол. Відправною точкою для нового етапу стало проведення з 1990 р., за ініціативи Ясутаки Мацудайри, Світової ліги для чоловіків, а закінчується етап у 2012 р. участю волейболістів у XXX Олімпійських іграх у Лондоні.

Зважаючи на актуальність матеріалу, поданого в методичних рекомендаціях, і з метою пропаганди та популяризації класичного волейболу і його різновидів серед широких верств населення України, книгу можна рекомендувати для самостійної роботи студентам вишів, а також усім, хто цікавиться цією чудовою грою та її різновидами [7].

Розділ 1. Волейбол у таборах для інтернованих. Різновиди класичного волейболу. Еволюція техніки, тактики і правил гри

1.1. Перші національні волейбольні федерації і асоціації та перші національні чемпіонати й інші змагання на різних континентах

II-й фізкультурний етап (1918–1945 рр.) характеризується утвердженням волейболу як виду спорту з масової фізичної культури, вдосконаленням техніки і тактики, уточненням правил гри.

1921 року були проведені Далекосхідні азійські ігри і перший національний чемпіонат Японії серед чоловіків.

Перші офіційні змагання з волейболу під керівництвом Асоціації молодих християн (YMCA) були проведені 1922 року в Брукліні (США) — чемпіонат YMCA, в якому взяли участь понад 20 команд із США і Канади. Ці змагання зібрали велику кількість глядачів. Тоді неможливо було назвати ще будь-який вид, наближений до спорту, що так швидко зміг завоювати широке визнання. Того ж року була утворена і перша в світі волейбольна організація — федерація баскетболу і волейболу Чехо-Словаччини, під егідою якої пройшов перший національний чемпіонат країни серед чоловіків. Нагадаємо, що Закарпаття на той час (1919–1939 рр.) перебувало у складі Чехо-Словаччини і, починаючи з того часу, наші земляки уже брали участь в офіційних змаганнях. Трохи пізніше національні волейбольні федерації створюються в СРСР, Болгарії, Японії та США.

1922 року міжнародне визнання волейболу спонукало США виступити із клопотанням про включення волейболу до програми VIII Олімпійських ігор у Парижі (1924 р.). Однак прохання було відхилено у зв'язку з недостатньою кількістю учасників.

У той же час, але на євразійському континенті, в Російській федерації, з'являються перші волейбольні команди. У 1920–1921 роках виникли команди в районах Середньої Волги (Нижній Новгород, Казань) та Далекого Сходу (Хабаровськ, Владивосток) — це місця дислокації Чехословацького корпусу,

який з 1918 р. по 1920 р. з боями пройшов через всю Росію аж до Владивостока.

А в Москві на початку 20-х років починається справжній волейбольний бум. Постійну навчально-тренувальну роботу з волейболу в Москві першим налагодив колектив московських студентів.

28 липня 1923 р. в Москві відбулася перша зустріч з волейболу між командами ВХУТЕМАЙС (Вище художнє училище театральної майстерності) і ДТК. З того часу й почалася історія радянського волейболу.

Особливо сильні гравці були у ВХУТЕМАЙСі. Тут волейболом зразу «захворіли» майже всі. На майданчику змагалися і студенти, і професори. І не диво, що з 80-ти своїх команд вхутемайсівці склали таку збірну, яка тривалий час нікому в Москві не програвала.

1923 року волейбол з'являється в африканських країнах: Єгипті, Тунісі, Марокко; 1924 року — в Іспанії і Югославії, а через рік — в Голландії.

1924 року в Парижі волейбол включають як показовий вид спорту в Олімпійські ігри.

1927 року в різних частинах світу використовуються різні правила гри. Так, наприклад, у Китаї і Японії за команду дозволяється грати 9-м гравцям.

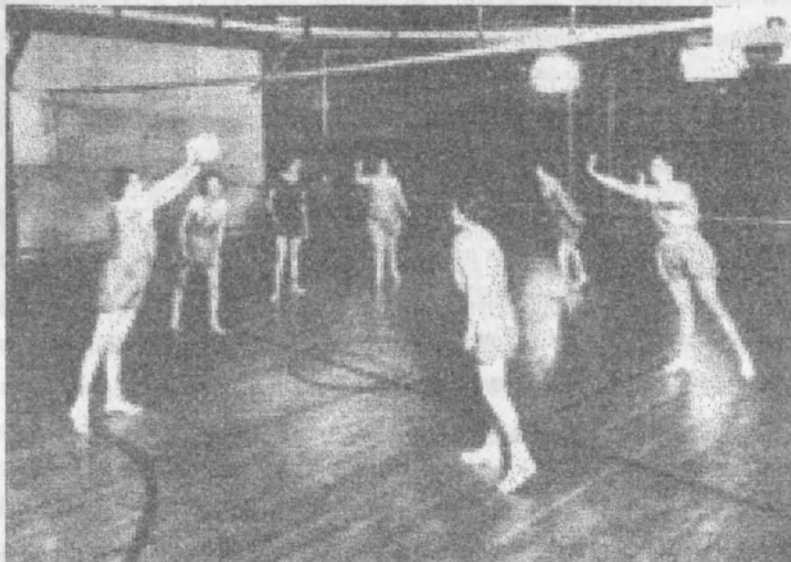
1927 року утворена Асоціація волейболу Японії, яка приєднується до Спортивної Асоціації Японії.

1928 року сформована Асоціація волейболу США.

1929 року Національний Олімпійський комітет Центральної Америки включає чоловічий волейбол до Олімпійських регіональних ігор на Кубі. У тому ж році проводяться перші національні чемпіонати у США і Польщі, в складі якої перебувала Галичина, і наші земляки теж брали участь у цьому чемпіонаті. Також були проведені перші міжнародні змагання в Європі: в Англії відбувся турнір за участю команд Польщі, США та Франції.

На початку 1930-х років волейбол був переважно формою дозвілля та рекреаційною грою, було проведено лише декілька міжнародних зустрічей між командами. У різних частинах світу послуговувались різними правилами, та вже у багатьох країнах проводилися національні чемпіонати (до прикладу, у Східній Європі, де рівень майстерності був дуже високим і став зразком).

Отже, волейбол все більше і більше ставав конкурентоспроможним видом спорту з високим рівнем фізичної підготовки і технічного виконання (фото1).

Фото 1. Асоціація молодих християн (YMCA) пощрює влейбол серед жінок. 1930 рік

Однак до початку 30-х рр. ХХ ст. волейбол був головним чином грою для відпочинку. Поступово волейбол стає високотехнічною грою змагального характеру, багату технічними і тактичними прийомами.

У багатьох країнах світу з'являються національні волейбольні асоціації, зацікавлені у створенні єдиного централізованого органу керування — міжнародної волейбольної організації, котра могла б взяти у свої руки проведення змагань.

Далі волейбол розвивається таким чином: 1932 року жіночий волейбол включено до Олімпійських регіональних ігор у Сальвадорі. У США публікується перший підручник з волейболу. Починаються перші чемпіонати в СРСР.

1935 року в СРСР було прийнято рішення зустрітися з волейболістами Афганістану для того, щоб перевірити майстерність московських волейболістів на міжнародній арені.

Зустріч відбулася в жовтні у Ташкенті (Узбекистан). Це були перші закордонні гості волейболістів СРСР. Команда Афганістану в двох партіях змогла набрати тільки два очки. Так закінчилася перша й остання довоєнна міжнародна зустріч волейболістів СРСР. Волею долі та історії їм було призначено відновитися тільки через 12 років.

1936 рік подарував події волейболістам усього світу. Визначну роль зіграла міжнародна нарада представників спортивних федерацій у Стокгольмі (Швеція) 1934 року, де обговорювалася пропозиція створити технічну комісію з волейболу. Ця пропозиція була прийнята і затверджена під час проходження XI Олімпійських ігор у Берліні 1936 року. Першим головою комісії був обраний голова Польської федерації Равіч-Масловскі. У комісію ввійшли представники 13 країн Європи, 5 країн Америки і 4 країн Азії [17].

1.2. Український волейбол у таборах для інтернованих у країнах Західної Європи (1918 — 1923 рр.)

Після закінчення Першої світової війни Австро-Угорщина розпалася на ряд самостійних держав. Значні території України з населенням потрапили під владу різних держав: Галичина відійшла до Польщі, Північна Буковина — до Румунії, а Закарпаття — до Чехо-Словаччини. Все це позначилося на еміграційному процесі, основним мотивом якого був політичний. Згодом еміграція на Захід посилилася у зв'язку з переїздом на навчання західноукраїнських студентів.

Головний потік політичної еміграції зі Східної і Західної України припав на кінець 1920 р., коли Армія Української Народної Республіки (УНР) відступила до Східної Галичини й була інтернована у таборах Польщі. Уряд ЗУНР переїхав у Відень, майже 10 тисяч вояків Української Галицької Армії емігрувало до Чехо-Словаччини за сприяння президента Т. Масарика — вихованця і великого патріота чеського сокільства.

На початку 1921 р. кількість українських емігрантів у країнах Західної Європи становила майже 100 тис. осіб.

Чехо-Словаччина посідала перше місце серед країн розселення українських емігрантів. У Празі було відкрито Український вільний університет із двома факультетами — філософським та правничим, на яких навчалася у першому

семестрі 700 студентів. 1922 року в Чехо-Словаччині було утворено Українську господарську академію в Подебрадах, а 1923 року — Вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова і Студію класичного мистецтва. В 1924 р. тут навчалось 2300 українських студентів, в тому числі у Празі — 1235 осіб, стипендію яким надавав уряд президента Т. Масарика.

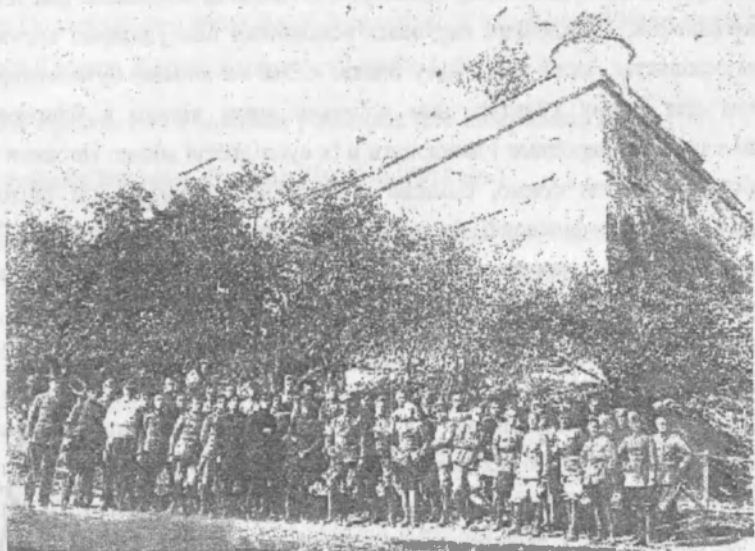
Як палкий прихильник спорту, вихованець чеського Сокола Т. Масарик упродовж життя цікавився і допомагав сокільству. В листі до провідника чехословацького сокільства д-ра Шайнера він писав: «...не забуваю ніколи за Соколи та за їх завдання, сліджу з великим зацікавленням за розвитком спорту та фізичним вихованням в надії, що мій народ цілою душею і тілом переможе усі важкі проби, які судьба йому назначує». Втілюючи сокільські ідеї в процес державотворення, Т. Масарик керувався основними постулатами, висунутими Батьком сокільства, який свого часу писав: «...ми не хочемо бути матеріалом-добрином для інших культур, нам хочеться жити вільно в благородному змаганні з іншими народами і завоювати в їх суспільстві місце. Не жити тільки за милістю, а летіти прямо, сміливо і впевнено з девізом «Зі щитом або на щиті». Доктор філософії і соціології, засновник та ідеолог Чеської Поступової Партії, творець незалежної Чехо-Словаччини та перший її президент у 1918-1935 рр., не міг не оцінити місії сокільства.

Його сучасник і однодумець, відомий історик Конічек вже 1910 р. наголошував: «...до виникнення сокільства, всього 50 років тому, німці були впевнені, що Чехії більше нема, а є лише Богемія — німецька країна. Тоді гордились тим, що в Празі розмовляють на чистій німецькій мові. Від потопу германізації чеський народ не спасли б чеські історики, народні будителі, ні відоме трудолюбство і тверезість чеських трудящих, коли б не зародилися чеські єдноти (сокільські гнізда). Пробуджуючи в кожній одиниці віру в себе, сокільство не лише внесло нову силу і твердість, но воно привчило чеський народ до добровільної дисципліни і зміцнило народну самосвідомість».

Однією з багатих на події сторінок в історії українського спортивного руху на чужині стало міжвоєнне двадцятиліття. Державницькі устремління українців частково перемістилися за межі українських земель. Український рух на різних землях не був єдиним, оскільки розвивався під впливом Москви, Польщі, Румунії, Угорщини та Чехо-Словаччини. Водночас за межами українських земель лідери еміграційного спорту 20-30-х років мали змогу не тільки

об'єднуватись і плекати національні традиції, але й набувати передовий європейський досвід у справі фізичного виховання та спорту.

Після закінчення Першої світової війни еміграція отримала назву «другої хвилі». Крім соціально-економічних причин, які залишалися актуальними, вона була обумовлена політичними обставинами. У результаті поразки української національно-визвольної революції 1917–1920 років за кордоном опинилися десятки тисяч її учасників, політичних діячів, військовиків, представників наукової та культурної інтелігенції. Країнами їхнього перебування стали Польща, Румунія, Чехо–Словаччина, Німеччина й Австрія. У 1921 році загальна їх чисельність становила 100 тисяч осіб (фото 2).

*Фото 2. Воїни Армії УНР у таборі для інтернованих
(м. Орадя-Маре, Румунія). Початок 1920-х років*

Український еміграційний спортивний рух, як помітне явище, також виник під час Першої світової війни. Цьому сприяли хвиля піднесення українського спортивного руху на західноукраїнських землях напередодні війни 1914 року та численна військова депортація полонених українців з російської армії, а згодом з Армії Української Народної Республіки (УНР) та Української Галицької Армії (УГА).

Екстремальні умови побуту військовополонених вимагали згуртування задля виживання та самоутвердження. В табірних умовах молоді бійці прагнули до національної окремішності. Вони знаходили таку можливість у спортивних вправах. Спорт у цьому випадку був не тільки фактором тілесного вдосконалення, збереження здоров'я, але й символом єднання українців, внутрішнього самоутвердження, почуття власної гідності.

За даними В.Проходи, 1914 — 1918 рр. близько 500 тисяч українців з російського війська потрапили до німецького й австро-угорського полону. Заходами Союзу Визволення України кілька десятків тисяч вояків-українців було згруповано до українських таборів. У Німеччині таких було три: у Раштаті, Зальцведелі і Вецлярі; в Австрії один: у Фрайштадті [26].

У травні 1919 року підрозділи Українського війська змушені були перейти через Карпати на територію Чехо-Словаччини. На батьківщині Мирослава Тирша (засновника сокільства в 1862 р. у Празі з метою поширення не тільки фізкультури на зразок німецьких «турнфрайнів», але й пробудження національної свідомості чеського народу) український еміграційний спортивний рух набув ще виразнішого характеру. І хоча визвольна боротьба 1917—1919 рр. не увінчалась перемогою, спортивно-руханкове життя продовжувалось за межами України.

1.2.1. Українські спортивні гуртки в Чехо-Словаччині

Саме на початку 20-х років засновуються перші українські спортивні осередки у Сполучених Штатах Америки та в інших заокеанських країнах, однак центром українського еміграційного спортивного життя того часу стала Чехо-Словаччина.

В чеській еміграції опинились десятки тисяч українців, переважно бійців обох Українських Армій. Перший спортивний гурток виник у таборі для інтернованих у Чехо-Словаччині.

Уряд Чехо-Словаччини інтернував військові частини УГА із Закарпаття у м. Німецьке Яблонне (нині м. Яблонець-над-Нисою, Чехія). В таборі пере-

бувало близько 4000 вояків і 300 старшин. Офіційна назва табору «Українська бригада в Німецькiм Яблоннiм» (фото 3).

Фото 3. Інтерновані українські воїни в таборі Німецьке Яблонне. 1919 рік

У м. Німецьке Яблонне, де в червні 1919 р. опинилась п'ятитисячна Бригада Української Галицької Армії, ситуація складалась вкрай несприятлива. Ширились тиф та інші хвороби, не було жодних перспектив на майбутнє, будь-який зв'язок з Україною відсутній, настрої бійців пригнічений. Ймовірно, що стабілізацію в табірне життя вніс приїзд проф. І.Боберського, визнаного перед війною авторитета в галузі руханки й спорту, а на той час офіційного представника Секретаріату ЗУНР. Бригаду було реформовано, знято карантин. Щоденно почала проводитися ранкова гімнастика та біг.

У річницю перебування Бригади у Німецькому Яблонному спортивний гурток влаштував на головному майдані міста спортивне свято. Крім спортивних тренувань у таборі відбувалися і теоретичні заняття про значення та вплив фізичних вправ на організм людини.

Велику підтримку (зокрема матеріальну) для розвитку спорту в таборі надавала молодіжна Християнська організація — YMCA, яка також популяризувала розвиток волейболу в поруйнованій Європі. Табірною мовою YMCA —

«Химка», або «Умка», постачала до табору спортивне знаряддя, сприяла контактам з чеськими спортсменами [5].

Упродовж 1920 і 1921 років у таборі було проведено ряд змагань, які засвідчили про неабиякий рівень спортивних досягнень, зокрема в легкій атлетиці. У день 71-х уродин чехословацького президента Т. Масарика спортивний гурток «Україна» влаштував оригінальну легкоатлетичну естафету /8 чол. по 200 м/, щоб у такий спосіб привітати президента від імені Бригади за участю восьми українських команд Німецького Яблонного.

Крім легкої атлетики спортивний гурток, який набував усе більшого авторитету, організував тренування та змагання з футболу, легкої атлетики, волейболу, тенісу, боксу, велоспорту. Особливе зацікавлення проявили таборяни до можливості займатись плаванням на ставі «Айзенвассер» [5].

Українці захопилися грою у волейбол (відбиванку): «Запізнались з цією грою наші військові емігранти у Чехії», — пише про це у своїх спогадах «Руханка і спорт на еміграції у ЧСР» Ілько Калічак і додає, що найбільше полюбили цю гру стрільці гарматного полку в Німецькому Яблонному [16]. Вони згрупувались в дружину «Хирів» і змагались з іншими командами (фото 4).

Фото 4. Змагання українських військових дружин «Дніпро» і «Хирів»

27 березня 1921 р. в Німецькому Яблонному

У жовтні 1921 р. табір у Німецькому Яблонному припинив своє існування. Однак ті, хто від'їздили з нього, організовували спортивні гуртки на місцях

свого тимчасового проживання : в Пардубіцях, в Ліпніку-Влкові на Мораві, в Градці Кральовому. А у Німецькому Яблонному, поблизу с. Ляден залишився пам'ятник тим, що не змогли продовжити свій тернистий шлях... [5].

Від квітня 1921 р. частина українських вояків знаходилась у чеському таборі у Йозефові. Частково до Йозефова прибули українські вояки з Ліберця. У червні 1920 року в Ліберцях перебувало близько 900 українців-галичан, що повертались з італійського полону, а також близько 500 бійців із групи генерала Кравса і з Херсонської дивізії. Руханкове життя в цьому таборі не було таким активним, як у Німецькому Яблонному. Однак і тут було багато ентузіастів спорту, які у вересні 1920 року утворили серед стрільців спортивний осередок. В таборі Йозефова умови були надзвичайно складними. Проте спортивне життя й у цьому таборі продовжувалось. Один із бараків було обладнано під рухівню. Першими розпочали свої заняття футболісти. Створилася легкоатлетична секція, члени якої займалися бігом на довгі дистанції та метаннями. Деякі бігуни могли сміло рівнятися навіть із найсильнішими змагунами чеських спортивних клубів [16].

Від осені 1921 року багато молодих стрільців покидали табір, відїжджали на навчання до Праги й Берна. Проте нечисельні спортивні гуртки існували в українських таборах ще до 1923 року. «Майно еміграційного загалу зібрано до купи, частину відіслано до Львова, а частину поскладали до скринь і відвезли до Музею Визволення України у Празі», — так закінчувалось перебування колишнього українського війська на чеській землі [51].

1.2.2. Українські спортивні гуртки у Польщі

Окрім Німеччини, Австрії та Чехо-Словаччини український еміграційний спорт розвивався і на польській території. Від 25000 до 30000 полонених бійців нараховувалось на початку 20-х років у декількох таборах Польщі. У складних умовах почав діяти спортовий гурток в Тухолі. В 1921 р. у таборі в Стрількові було відкрито «спортову гімназію». Ця «гімназія» охоплювала близько 400

таборян. Навчання в цій гімназії відбувалося «кожний день до 10 години вечора, опановуючи такі галузі спорту, як легка атлетика, важка атлетика, машинна гімнастика, вільні рухи, французька та американська боротьба, бокс, джіу-джітсу, фехтування, різноманітні ігри».

У Стрільківському таборі спортивний рух набув чи не найбільшої популярності. Відбувалися змагання таборян з іншими командами з волейболу, футболу, легкої атлетики, тенісу, боротьби [20].

Наприкінці літа 1922 року інтернованих табору Стрільків було переведено до інших польських таборів — Каліш і Щеп'юрно. У цих таборах захоплення спортом було не меншим [32].

Популярністю користувались таборівці першості з волейболу, боротьби, футболу. Волейбольна команда табору Каліша з успіхом виїжджала на змагання до м. Лодзя, а футболісти зустрічалися з багатьма польськими командами. Керівники «Спортового Гуртка» подбали про окреме приміщення для занять, закупили для спортсменів прилади, гімнастичний одяг. Проводились також масові прогулянки та влаштовувалися спортивні свята-олімпіади.

Важкий період перебування українських військовиків у таборах для інтернованих закінчився влітку 1923 року. Але саме у цих таборах на території Німеччини, Австрії, Чехословаччини та Польщі розпочалась перша сторінка історії українського спорту за межами українських земель [20].

1.3. Різновиди класичного волейболу в УРСР у складі СРСР

1.3.1. Перекидбол, або піонербол (6 x 6)

На II етапі продовжують з'являтися нові різновиди волейболу для підготовки команд до змагань. Одним з таких різновидів у Радянському Союзі був перекидбол, або піонербол (фото 5), названий на честь Всесоюзної піонерської організації.

Основна її технічна відмінність від класичного волейболу полягає в тому, що м'яч під час гри береться в руки. Відповідно подача, пас партнерові і перебивання м'яча на бік суперника здійснюється не ударом, а кидком. Матч складається з трьох партій, гра в яких ведеться до 15 очок. Виграє команда,

що перемогла у двох партіях. Перекидбол є підготовчим етапом в освоєнні азів не тільки волейболу, але й баскетболу.

Фото 5. Перекидбол, або піонербол

Гравці діляться на дві команди і розташовуються на двох половинах волейбольного майданчика в 2–3 ряди. У кожній команді вибирається капітан. Капітани отримують по волейбольному м'ячу. Капітани тримають м'яч самі або передають кому-небудь зі своїх гравців, що знаходяться в кутку майданчика. За сигналом гравці з м'ячем прагнуть перекинути його через сітку щонайшвидше на бік суперника. Перекидання м'ячів продовжується до тих пір, поки на одному боці не опиняться два м'ячі одночасно. Лунає свисток. Гра зупиняється, і команда, на боці якої виявилися два м'ячі, програє очко іншій команді. М'ячі повертаються капітанам, і за сигналом гра починається знову.

1.3.2. Кертинбол (6 x 6).

Кертинбол культивується як окремий вид спорту, а також входить до програми підготовки команд з класичного волейболу (фото 6). У зв'язку з підготовкою до майбутніх чемпіонатів Європи і світу, тренери різних країн

паралельно стали шукати нові методи і засоби підготовки команд до змагань. Тому виявилось неможливим встановлення точного місця і дати зародження цього різновиду волейболу.

Фото 6. Кертнбол

Кертнбол відрізняється від звичайного волейболу тільки тим, що замість сітки натягається достатньо щільна тканина, так що суперники майже не бачать один одного і не можуть заздалегідь знати, в який бік полетить м'яч і з якою швидкістю. Це означає, що їм потрібно дуже уважно стежити за тим, коли і де він з'явиться в повітрі. Гравці в кертнбол повинні володіти моментальною реакцією, щоб встигати без підготовки відбивати різні м'ячі суперника.

1.4. Еволюція техніки і тактики гри та зміна правил гри у волейболі

1.4.1. Еволюція техніки і тактики гри.

Одним з перших літній волейбольний майданчик був відкритий у травні 1926 р. на стадіоні ім. Л. Балабанова (м. Харків). Техніка і тактика нової гри була примітивною. Подача виконувалась руками тільки знизу і хто як міг, з квадрата 1 x 1м у правому кутку майданчика. Обов'язково грали в 3 торкання і тільки 3-й гравець перебував м'яч через сітку. Розставлення гравців у команді

було в 2 лінії по 3 гравці. Усі грали тільки на своїх місцях. Зміна місць між гравцями не практикувалась, у цьому не було необхідності.

Спочатку волейбольна гра багато в чому будувалася на індивідуальній майстерності окремих спортсменів. Але вже на початку ХХ ст. закладаються основи командної гри, наг्राються деякі комбінації та ігрові зв'язки.

У другій половині 1920-х років формуються основні технічні елементи гри (подача, пас, атакуючий удар і блок), на основі яких поступово розробляється тактика командних дій, що вимагає взаєморозуміння та зіграності партнерів. Наприклад, «погасити» м'яч на майданчик суперника неможливо без точного і своєчасного пасу.

У 1921–1928 рр. еволюція техніки гри пішла шляхом формування основних компонентів гри (подачі, передачі, нападаючого удару, блокування, тактики нападу та захисту).

Подачу, яка була раніше тільки засобом уведення м'яча в гру, починають виконувати із значною силою і використовують її як засіб нападу. З'являється верхня бокова подача. Одночасно з сильною подачею з'являється блок.

Якщо на етапі становлення волейболу дозволялись захвати і кидки м'яча під час передачі, то з підвищенням техніки гри правила забороняли ці прийоми і дозволяли лише короткі одночасні торкання м'яча обома кистями рук.

Із введенням пункту правил, що обмежує кількість торкань м'яча (не більше трьох), третє торкання, пов'язане з перебиванням у бік суперника, набуло агресивного нападаючого характеру. До речі, для цього команди почали запрошувати у свій склад гравців високого зросту.

Еволюція тактики гри відбувалася одночасно з розвитком техніки і зміною правил. Виникають основи тактики гри, яка полягає, насамперед, в організації дій декількох гравців і застосування ними окремих індивідуальних прийомів, спрямованих на атаку суперника або захист своєї команди.

Потім починає узагальнюватися індивідуальна тактика гри, поступово стає очевидною необхідність спеціалізації гравців.

Командна тактика нападу будувалась спочатку на одному гравцеві. З'явилися команди з одним «асом», який для завершального удару перебігав на протязі двох, а то й трьох партій з будь-якого місця майданчика до сітки. Виконання багаторазових нападаючих дій під час всієї гри вимагали великої витривалості від «аса». Інші гравці тільки обслуговували його: приймали подачі, передавали м'яч один одному, пасували м'яч на високорослого лідера.

Потім гру стали будувати на двох нападаючих. Один з них знаходився біля сітки, другий — на задній лінії майданчика.

І в той же час з'являється особливий вид захисту «блок» — зустріч м'яча безпосередньо біля сітки однією чи двома парами рук (подвійний блок). У зв'язку з цим з'явилась потреба мати в команді більше гравців високого зросту.

Подвійний блок, у свою чергу, сприяв появі нового виду нападу «обманных дій»: м'яч несподівано пасувався нападником в обхід блока, в те місце, де його найменше очікував суперник.

У Харкові на першості міста І. Музикантський уперше в країні застосував бічний нападаючий удар. Прийом м'яча з падінням вперед на руки (кидком за м'ячем) уперше самовіддано застосовував А. Шатоха. Мимоволі через невеликі розміри поля гравці стали застосовувати бічну подачу знизу.

1928 року в Москві на І-й Всесоюзній спартакіаді українці продемонстрували тактику колективної гри та самовідданий захист, москвичі відрізнялись сильним нападом, далекосхідники привезли новинку — удар по висхідному м'ячу (злет).

На спартакіаді були внесені суттєві поправки у правила гри та методика суддівства. Представники різних міст та регіонів обмінялись здобутим досвідом і прийшли до єдиного тлумачення спірних моментів у правилах змагань.

Була досягнута спільна думка щодо того, яке перебування м'яча допускається, а яке ні. Москвичі, наприклад, перебуваючи м'яч, притримували його. На противагу їм далекосхідники всі удари виконували чітко, різко. Вирішили захоплення і кидки вважати помилкою. Треба зазначити, що тут жіночі команди вперше виступили на майданчиках розміром 18 x 9 метрів.

У результаті цих рішень гра надалі стала більш сучасною. Ігри спартакиади показали, що велике значення мають колективні дії всієї команди, що волейбол — гра командна. Спартакиада стала серйозним поштовхом до подальшого розвитку техніки і тактики гри.

У 1930-і роки з'являються груповий блок (за участю двох і навіть трьох гравців команди, що обороняється) і страхування, нові атакуючі, зокрема й обманні удари.

Але незважаючи на високий темп гри, що застосовували команди 1929-1930 рр., спортивна майстерність волейболістів на периферії залишалась низькою. Гравці, як правило, володіли тільки своїм амплуа: або захистом, або нападом. Така вузька спеціалізація обмежувала потенціал загальної гри і не сприяла підвищенню класу волейболу.

Таке техніко-тактичне спрямування гри було притаманним на той час усьому європейському волейболу. На базі різнобічної фізичної підготовки волейбольні команди 1930–1931 рр. значно підвищили свою майстерність. Саме в ці роки з'явилися не тільки чоловічі, але й жіночі команди «швидкого темпу».

Багато ігрових прийомів (подача, боковий нападаючий удар) набули своєї агресивності і різновидності, з'явилися гравці, що володіли як захисними, так і нападаючими діями.

Зростання волейболу стає помітним не лише за масовістю, але й за розвитком техніки і тактики гри. Значно урізноманітнилася гра на передній лінії, чому сприяла зміна місць між гравцями. З успіхом застосовується обман однією — удар іншою рукою. З'являється удар із стрибка поштовхом однією ногою. Кращу техніку гри в захисті показують харків'яни, особливо в кидках за далекими і важкими м'ячами: А. Кремень, Рожков. Добре грають в захисті А. Єсипенко, Карасик.

Харків'яни демонструють дружну командну гру в захисті, яка надалі стала прикладом у розвитку вітчизняної школи волейболу.

Значну роль у популяризації гри і зростанні волейбольної майстерності молоді зіграли відкриті майданчики в місцях розваг та відпочинку, які в ті роки

облаштовували як у великих, так і в малих містах на величезній території колишнього СРСР.

У 1929–1939 рр. техніка і тактика гри отримує новий поштовх до подальшого розвитку. Груповий блок частіше застосовується проти нападаючих ударів суперника.

З'явилась необхідність страхувати блокувальників. Цю роль доручають гравцю зони номер шість. З'являється боковий нападаючий удар, який виконувався зі значною силою.

Волейбол все більше стає грою колективною. Це відображається на розташуванні гравців на майданчику, на організації нападаючих і захисних дій команди. Тактика гри у нападі продовжує розвиватися і незабаром гру стали будувати на трьох нападаючих, що примножувало можливість цікаво і раптово комбінувати гру в нападі.

Тренери і гравці продовжували творчі пошуки нових технічних і тактичних рішень. Робиться спроба укомплектувати команди із нападаючих (збірна Москви 1937 року і Ленінграда 1938 року). Гравці починають застосовувати удари з країв сітки. Московські спартаківці успішно застосовують удари з першої передачі. Великого значення набуває сильна бокова подача. Деякі команди стали все частіше переходити на груповий блок.

Кожний із волейболістів 30–40-х років доповнював, удосконалював техніку і тактику гри, і так чи інакше ставав одним із законодавців моди, завдяки чому сучасний волейбол за технічним і тактичним рівнем досяг значних вершин. Ось декілька прикладів. Так, у листопаді 1930 р. харків'янин І. Музикантський першим застосував удар «гаком». У цьому ж році москвич М. Рибін продемонстрував обманні удари, які здійснили своєрідну революцію в тактиці волейболу, він фактично перекреслив такий ефективний засіб оборони, як потрійний блок. Але і проти обманного удару незабаром з'явилася «протиотрута» — підстраховування гравців, що блокують, партнерами по команді. З того моменту старий, майже забутий прийом групового блокування набував нового змісту і нині є надійною зброєю в обороні над сіткою. У 30-ті

роки, в період розквіту молодих талановитих волейболістів, москвич Чинілін А. вміло поєднував нападаючі удари з обох рук після попередньої імітації удару «млин» з віртуозною грою в захисті.

Москвич С. Філатов вирізнявся сильним індивідуальним блоком і точними передачами м'яча. Харків'яни А. Єсипенко, А. Кремень, П. Майзліс, А. Барішніков демонстрували високу техніку гри у захисті, заснованій на дуже великій рухливості та спритності. Виник новий технічний елемент — прийом м'яча на рівні обличчя.

У команді Дніпропетровська А. Русанов відрізнявся потужним ударом. Різноманітні варіанти комплектування команд виникли на Далекому Сході: грали 3 нападники «різакі» і 3 не атакуючих «зв'язуючі». Робилися спроби укомплектовувати команди з 6-ти «чистих» нападників.

Як правило, нові технічні прийоми і тактичні варіанти народжувалися в чоловічих командах. 1935 року команда Москви застосовувала новинку — передачу м'яча за голову, а мінчани з успіхом відпрацьовували спеціалізацію гравців. Так, після подачі, сильніший нападаючий збірної Мінська шульга А. Левінсон постійно переходив із свого номера в зону 2, звідки йому було зручніше атакувати, а його партнери після введення м'яча в гру займали на майданчику ті самі місця. Москвич В. Філіпов успішно започаткував кистьові удари з обох рук.

1936 року С. Великий з Дніпропетровська вперше продемонстрував удар «із стовпа».

1940 року волейболісти ленінградського «Спартака» широко застосовували удар із першої передачі, а спортсмени тбіліської «Науки» стабільно подавали сильну подачу. Зросла роль індивідуального блокування, у якій виділялися москвичі А. Анікін, С. Філатов, Б. Філіпов, ленінградець Б. Ареф'єв, тбілісець А. Якушев.

Таким чином, у кожного з прийомів чи тактичного варіанта гри є автор — індивідуальний або груповий.

От так творчість великої когорти волейболістів збагачувала, удосконалювала довоєнний волейбол.

Нова тактика створюється за допомогою синтезування далекосхідного захисту і європейської атаки [19].

1.4.2. Зміна правил гри

Етап утвердження волейболу як виду спорту характеризується уточненням правил гри, а також удосконаленням техніки й тактики гри.

1921 р. — введена середня лінія на майданчику.

1922 р. — гравцям кожної команди дозволяється тільки 3 удари по м'ячу.

1922 р. — дозволено не більше трьох торкань м'яча.

1923 р. — розмір майданчика 30 x 60 футів (9,1 x 18,2 м). Коли рахунок стає 14:14, партію виграє команда, яка отримала перевагу в 2 очка.

У 1923 р. кожен гравець має мати пронумеровану форму. Склад команди — 12 гравців: 6 основних і 6 запасних. Команда повинна пересуватись на майданчику за годинниковою стрілкою, після втрати м'яча суперником, а подача повинна виконуватись справа ззаду лицьової лінії.

1925 р. — введена єдина метрична система вимірів. Довжина кола м'яча 66–69 см, вага м'яча — 275–285 грамів. Розмір майданчика 9 x 18 м (мінімальний розмір 6 x 12 м). При проведенні змагань у приміщенні висота стелі має бути не менше 4,5 метра. Встановлено місце подачі: квадрат розміром 1 x 1 м, що примикає до правої частини лицьової лінії. Ширина сітки зменшена до 9,9 метра. Диференційована висота сітки: для жінок 2,3 метра, для чоловіків 2,4 метра. Встановлено: мінімальний склад однієї команди на майданчику — 5 гравців; тривалість одного матчу — 3 партії. Введена перерва перед третьою партією — 10 хвилин. При подачі дотик гравця приймаючої команди до сітки до перельоту м'яча через неї перестав уважатися помилкою. Перенесення рук над сіткою до удару — помилка, після удару — ні. Перша подача в кожній партії виконується подаючим гравцем за свистком судді, інші подачі — після оголошення рахунку того, хто рахує очки, а подаючим гравцем — після слова «увага!».

Під час матчу суддя фіксує свистком усі помилки. Кожен розиграш м'яча закінчується збільшенням очка команді, що подавала. Подаюча команда, що допустила помилку при виконанні подачі, втрачає на неї право.

У січні 1925 р. секція волейболу стає секцією масової гри. В цьому році секція спортивних ігор Московської ради фізичної культури (МРФК) вперше затвердила правила з волейболу.

У лютому Всеукраїнським спортивно-технічним комітетом при ВРФК України були затверджені єдині правила з волейболу (розмір майданчика не менше 12 x 6 м і не більш 18 x 9 м; дозволено подавати м'яч обома руками і так далі).

А в березні 1926 р. секція ігор Вищої ради фізичної культури затвердила перші і єдині правила змагань з волейболу, які були перекладені з англійської мови на російську в бюро перекладів головної військової школи фізичної освіти трудящих ще 1922 року.

У квітні волейбольною секцією була організована колегія суддів. Головою був обраний Н. Карлаш, членам — Г. Шелекетін, і М. Макеєв.

Перші правила не відрізнялись оригінальністю: вони являли собою видозмінений американський варіант.

Ці правила застосовувалися в країнах Америки, Африки і Європи, у той час як в Азії аж до початку 1960-х років грали за власними правилами: з дев'ятьма або дванадцятьма гравцями на майданчику 22 x 11 м без зміни позицій гравцями під час матчу.

Тоді ж стає зрозумілим, що для того, аби проводити міжнародні турніри, необхідно домовитись про єдині міжнародні правила гри.

З 1928 р. починає комплектуватися суддівський корпус, який до 1929 р. налічував 36 осіб. Робота зі створення суддівського корпусу проводилася під керівництвом іспитово-кваліфікаційної комісії секції ручних ігор (С. Фельдман, А. Поташник, М. Черкасов).

На I Всесоюзній спартакіаді 1928 р. виникли перші різночитання правил гри. Команда Далекого Сходу виконувала нападаючий удар без затримки, а

москвичі — «поштовхом» (із затримкою). Після Спартакіади москвичі виключили зі свого арсеналу виконання атакуючого удару «поштовхом».

1928 року були внесені істотні зміни в правила гри. Розміри майданчика для чоловічих і жіночих команд стали єдиними — 18 x 9 м (до цього жінки грали на майданчиках 15 x 7 м) і подачу стали виконувати не з квадрата (1 x 1 м), а із-за правої половини лицьової лінії (4,5 м).

1929 року був проведений перший суддівський семінар, на якому обговорювалися оцінки виконання різних технічних прийомів, була вироблена єдина методика суддівства. Так, у тому ж році москвич Н. Рибін вперше став застосовувати обманні дії. Відразу ж пішла реакція на новий прийом — з'явився гравець, що страує, змінилося розміщення гравців на майданчику.

Обговоривши матеріал, що накопичився, із питань суддівства, секція ручних ігор Всесоюдної секції фізкультури і спорту (ВСФК) у середині 1931 р. внесла ряд уточнень з правил гри з волейболу:

1932 р. — перерва в партії обмежена 1 хвилиною.

1932 р. — Всесоюзна секція фізичної культури була виділена із секції ручних ігор у самостійну всесоюзну волейбольну секцію (в майбутньому Федерація волейболу СРСР).

Створився новий координаційний центр з розвитку волейболу. До першого складу увійшли А. Поташник (голова), В. Осколкова (секретар). Ю. Багон, Ш. Вільрат, В. Крюк, Б. Нольде, Я. Ромас, А. Яковлев та інші.

Після створення Всесоюдної секції волейбол став розвиватися швидкими темпами. І одного разу він був продемонстрований членам уряду прямо на сцені Великого театру у Москві.

Переломним у розвитку українського волейболу стає 1934 рік: була організована Всесоюзна колегія суддів з волейболу. Того ж року стали дозволені: перенесення частини тіла над сіткою, якщо при цьому не відбувається торкання ні сітки, ні майданчика суперника; перенесення рук над сіткою. Висота сітки для жінок — 224 сантиметри.

1936 рік подарував події волейболістам усього світу. Визначну роль зіграла міжнародна нарада представників спортивних федерацій у Стокгольмі (Швеція) 1934 року, де обговорювалася пропозиція створити технічну комісію з волейболу.

Ця пропозиція була прийнята під час XI Олімпійських ігор 1936 року у Берліні.

Комісія взяла за основу американські правила з деякими змінами:

перейдено на метричну систему виміру;

дозволялось завдавати удари по м'ячу тілом до пояса;

гравцям, які торкалися м'яча при блокуванні, заборонялося вдруге торкатися м'яча, поки це не зробить якийсь інший гравець;

висота сітки для жінок — 224 см;

обмежувалося місце для подачі.

З 1935 р. висота сітки для чоловіків збільшена до 2,45 метра, а для жінок — до 2,25 метра.

Комісія почала переговори про включення волейболу у програму XII Олімпійських ігор 1940 року в Японії. Але з початком політичної напруженості у всьому світі, і зокрема в Європі, а також початком Другої світової війни міжнародна технічна комісія припинила свою роботу.

1937 року були запроваджені у практику зміни правил 1936 року. До розмітки майданчика була внесена лінія нападу, що істотно вплинуло на гру в плані спеціалізації гравців: з індивідуально-однобічної на колективно-різнобічну. Гравці задньої лінії відсувалися від сітки на 3 метри. Тим самим був нанесений удар аматорам індивідуальної гри. Із введенням цього правила всім гравцям команди довелося вчитися як захищатися, так і нападати.

Гравцям, які перебували у зоні захисту, заборонялось здійснювати удари м'яча через сітку із зони нападу, якщо м'яч у повітрі знаходився вище верхнього краю сітки. Це виключало набіги «асів» до сітки з задньої лінії. Колективна гра взяла верх над тими, хто бажав «відзначитись».

Введення зонного обмеження вилучило недоліки тактичної побудови при трьох нападниках і привело до введення у склад команди четвертого нападника. При цій побудові в будь-який момент гри біля сітки знаходяться два нападники, що дозволяє збільшити кількість цікавих і результативних комбінацій, зробило напад більш дієвим, а блокування — більш ефективним.

Введені номери на майках гравців. Дозволено: заміна будь-якого гравця, а не тільки травмованого; подача «з руки»; перенесення рук на бік суперника при торканні м'яча. Установлено місце подачі: поверхня, що примикає до правої 4,5-метрової частини лицьової лінії.

1940 р. — заборонено торкання м'яча на боці суперника.

1943 р. — ідеї про міжнародну організацію волейболу розвиваються.

1946 р. — введено в дію перші міжнародні правила гри [17].

Отже, кінець II-го фізкультурного етапу характеризується утвердженням класичного волейболу як виду спорту, вдосконаленням техніки і тактики гри, уточненням правил гри.

Розділ 2. Класичний волейбол у Закарпатті, Галичині, в УРСР і на Буковині

2.1. Поширення волейболу у Закарпатті, яке перебувало в складі Чехо-Словаччини (1918 — 1939 рр.)

Оскільки на чеських та словацьких землях Австро-Угорської монархії волейбол грали з 1907 року, то, очевидно, ті, кого скеровували на роботу у Закарпаття (насамперед вчителі, урядники, жандарми), і «завезли» волейбол у цей край. Могли це бути й закарпатці, які або їздили на навчання, або призивались до війська в центральні райони Австро-Угорщини і там знайомилися з цією грою. У Закарпатті спочатку поширився «морганівський» волейбол по 9 гравців у кожній команді, який згодом назвали «азійським волейболом», що й досі культивується в Японії та на Філіппінах.

Звернемо увагу на той факт, що з часу входження Закарпаття до складу Чехо-Словаччини збільшується кількість горожанських шкіл та гімназій, не говорячи про народні школи. Зокрема, в 1921–1922 рр. відкрито горожанські школи в селах Ясіня, Великий Березний, у 1922–1923 рр. — в селах Свалява. Великий Бичків, Перечин, у 1923–1924 рр. — в селах Білки, Волове (тепер Міжгір'я), Тячів і Рахів. На кінець 1924/1925 навчального року на території Закарпаття було 16 горожанських шкіл, у яких працювали 118 учителів, 4 помічні заступаючі учителі та 15 вчителів жіночих ручних робіт. Тільки в 4-х горожанських школах на цей час були гімнастичні зали.

На 1938/1939 навчальний рік у Закарпатті працювало 18 горожанських шкіл та 7 гімназій, дві торговельні школи, три учительські семінарії (педучилища), школа-інтернат для глухонімих, школа-інтернат для сліпих, школа-інтернат для розумово відсталих. Крім того, вже станом на 1935–1936 навчальний рік працювало 769 народних шкіл з 3271 класом, а кількість учителів становила 3131. Значна частина учителів була знайома з грою у волейбол. У «Звідомленні руської державної реальної гімназії в Ужгороді за 1923/1924 навчальний рік»

зазначено, що з 487 учнів гімназії 217 займалися грою в «Wolley-ball». Відзначимо, що волейбол був особливо популярним на Хустщині. В «Годовом отчете Хустской державной реформной реальной гимназии за 1927–1928 учебный год» (Хуст: Книгопечатня Игната Авслендера, 1928) зазначено, що «в летних месяцах отдавались ученики играм «Wolley-ball», «Hazena» и плаванию». В «Годовом отчете за 1933–1934 учебный год Хустской гимназии» також вказується, що учні «зимой катались на коньках, санчатах и ездили на лыжах, а летом играли в «Hazenu», «Wolley-ball» и «Football».

Особливо захопилися волейболом у селах Хустщини, Іршавщини, Виноградівщини, Берегівщини, Мукачівщини. Наприклад, як засвідчує вчитель-ветеран Шоваг Арсеній Іванович (нар. 2.07.1920 р.) в селі Нижнє Селище Хустського району вже в 1932–1933 роках відбувалися волейбольні змагання, в яких брали участь вчителі: Доллош Олександр — управитель школи, Шутко Олекса, Рідерман Дора (з Мукачева), Івегеш Степан, жандарм Влк. Грали вони на майданчику біля парафіяльної школи, де встановлювались дерев'яні стовпи, між якими була натягнута мотузка. В подальші роки змагання вже відбувалися з сіткою. В цих змаганнях брали участь команди із сіл Нанково та Копашново. Подібні волейбольні ігри спостерігав, а потім і брав у них участь ветеран волейболу Букович Дмитро Михайлович у селі Велятино, де в грі відзначалися урядники Цифра Михайло та Сайко Михайло, а також Букович Михайло — рідний брат Д. Буковича.

1931 року Союз Підкарпатських українських студентів у Празі створив СК «Русь» (Прага). Протягом навчального року клуб проводив семінари з історії фізкультурного руху. На цих семінарах вивчалися правила та особливості культивованих у Закарпатті видів спорту — футболу, волейболу, гандболу, баскетболу, бадмінтону, тенісу тощо. Тренування з волейболу проводилися на майданчиках Академічного дому — на березі Влтави у центрі міста.

Любителі волейболу зі Свалявщини представили фотографію за 1933 рік, на якій у спортивній формі зображена волейбольна команда спортивного клубу ім. О.Духновича (фото 7).

Фото 7. Волейбольна команда СК ім. О. Дуковича

Відомо також, що в Закарпатті відбувалися спортивні дні: 7 липня 1929 р., 1 липня 1933 р., 1 липня 1935 р. в Мукачеві, 5 липня 1931 р., 1 липня 1937 р. в Ужгороді, 1 травня 1930 р., 12 серпня 1930 р., 12 липня 1936 р. в Берегові. В ці спортивні дні також могли відбуватися волейбольні змагання, як це було у 1-й Студентський спортивний день 8 травня 1938 р. в Ужгороді. В «Годичном отчете за 1934/1935 учебный год» (державна реальна гімназія в Ужгороді) на стор. 10 знаходимо: «...криме регулярной гимнастики и игры, проводились турниры волей-балловы» (в месяцах сентябре и мае) и баскетбалловы (в месяцах феврале и марте)».

1936 року в чоловічій Ужгородській учительській семінарії був організований спортивний гурток, у якому працювали секції з футболу, волейболу, легкої атлетики, гандболу, настільного тенісу, лижного спорту.

1937 року в культурно-освітньому товаристві «Просвіта» всім головам філій та читалень були розіслані анкети з проханням написати про реальний стан та можливості спортивної роботи в сільських читальнях. Згідно з відповідями в 16 читальнях «Просвіти» було організовано спортивні секції, в яких займалися 282 члени. Спортивний інвентар був дуже скромний. Лише у 7 читальнях мали

футбольний м'яч та волейбольну сітку. Найбільше зацікавлення молоді викликали футбол, волейбол, лижний спорт і гандбол. З ініціативи В.В. Федака було проведено 1-й Студентський спортивний день (6–8 травня 1938 року), на який були запрошені учні-спортсмени усіх середніх шкіл Закарпаття, а також Пряшівської семінарії та гімназії [23].

Через відсутність в архівах, бібліотеках достатньої кількості матеріалів-відомостей про період до 1945 року автори книги «Волейбол Закарпаття» Поляк С.С., Трифан О.М. не змогли повною мірою відобразити в своєму огляді питання про початок занять волейболом у Закарпатті та про його розвиток за вказаний період. Однак навіть ті матеріали, які вони відшукали, дають авторам право заявляти, що захоплення грою у волейбол у Закарпатті почалося в той час (можливо, хіба трохи пізніше), коли він почав своє розповсюдження на території Австро-Угорщини, тобто з 1907 року.

2.2. Фізкультурно-спортивний рух у товариствах Галичини

Виникнення перших спортивних товариств на західноукраїнських землях спричинило появу та поширення в галицькому краю багатьох видів спорту. Але, оскільки спортивні товариства формувалися в основному за національною ознакою, то висвітлення історії розвитку окремих видів спорту в Західній Україні має свою специфіку.

Розвиток виду спорту як цілісного явища, його історія, специфічні особливості складаються з доробку й досягнень усіх спортивних товариств, що діяли на одній території в зазначений період. В Галичині, як і в усій Західній Україні, маємо цілий спектр національних спортивних структур. При цьому існували вони досить автономно — співпраця, приміром, польських і українських товариств була обмежена.

Польський спорт у 20-30-і роки розвивався в Галичині на державному рівні, користувався державною підтримкою й був зорієнтований на міжнародну спортивну арену (Польща з 1919 року — член МОК). Українські клуби, насамперед об'єднані в Українському Спортовому Союзі, заангажувалися на

національну культуру. Це була до певної міри замкнена система, що не давало широких можливостей для реального поступу в окремих видах спорту, знижувало рівень боротьби, зменшувало значимість спорту як фактору реалізації максимальних людських можливостей. Підкреслимо, що подібно й єврейські та менш чисельні німецькі клуби, які організаційно входили в систему польського спорту, за характером своєї діяльності та рівнем спортивних результатів були близькі до українських спортивних структур. Єврейська й німецька меншини використовували спорт, спортивні молодіжні захоплення як можливість збирати та єднати національні сили, для розвитку національної культури. Саме з огляду на ці особливості, українсько-єврейські чи українсько-німецькі спортивні контакти були досить тісні. Розглядаючи українсько-єврейські взаємини, І.Федів показує, що єврейські та українські інституції співпрацювали в різних ділянках суспільного життя [37].

Та й кількісні показники українських, єврейських, німецьких чи інших непольських клубів, особливо у містах, були нижчими у порівнянні з польськими. Але виразну опозицію польському спортивному рухові склали тільки українські спортові клуби, які проводили власну самостійницьку діяльність. В обмеженні спортивних контактів і виявлявся протест лідерів українського спорту супроти польської окупації краю.

Зважаючи на різні ціннісні орієнтації спортивних товариств Галичини, різним був і рівень розвитку окремих видів спорту. Досліджувати історію окремих видів спорту на західноукраїнських землях, очевидно, слід у розвитку з окремими національними групами спортивних товариств. Такий аналіз дасть можливість отримати цілісну картину розвитку того чи іншого виду спорту.

Загальна тенденція, що панувала в українських клубах, — спрямованість не досягати найвищих результатів, а широко залучати молодь до спорту, зацікавити її багатьма новими видами фізичних вправ. Лідери українського спортивного руху вбачали за головне не рекорди одного-двох спортсменів, а масовість і всебічність спортивної роботи, вважаючи спорт одним із важливих елементів національної культури й національного відродження.

Така спрямованість до пріоритету масовості над майстерністю пояснюється значною мірою авторитетом і впливом сокільської ідеї, яка, власне, й заперечувала змагальну сутність спорту. Впливала також й розмежованість структур Українського Спортивного Союзу і клубів, які входили до польських державних ліг. Саме ця особливість і забезпечувала необхідну масовість спортивного руху і належний рівень спортивних досягнень українських клубів та появу талановитих кваліфікованих спортсменів.

Зазначимо, що чимало видів спорту були відомі в Західній Україні ще на початку ХХ ст. Центрами їх розвитку стали передовсім польські спортивні товариства та окремі навчальні заклади. Безпосередня територіальна близькість з багатьма європейськими країнами сприяла досить швидкому проникненню багатьох видів спорту в польські клуби, які діяли на західноукраїнських землях. Поступово, з організацією перших українських спортивних товариств, культивувати окремі види спорту почали українці [1].

2.2.1. Структуризація волейболу в Галичині, яка перебувала у складі Польщі (1918 — 1939 рр.)

Польський волейбол в Галичині. Офіційне рішення про приєднання Галичини до Польщі Рада Послів Антанти ухвалила 14 березня 1923 року. Згідно з ним польському уряду пропонувалось надати Галичині права автономії, чого, однак, не було здійснено. Крім того, через 20 років (тобто 1943 р.) планувалося повернутися до питання статусу Галичини. Тому тепер стає зрозумілим прагнення українців під час Другої світової війни до незалежності. Ігнорування Польщею обіцяної автономії для українців приводить до виникнення паралельної структури — Українського Спортивного Союзу.

Коли Галичина опиняється під протекторатом Польщі (1919–1939 рр.), то ситуація кардинально змінюється на гірше порівняно з австро-угорським періодом. Для координації спортивного руху державою створюється Зв'язок Польський Зв'язків Спортивних (ЗПЗС). Туди входять окружні ліги з різних

видів спорту (баскетбол, волейбол, гандбол, хокей, футбол, пінг-понг, велоспорт тощо). Вони склались з вищої ліги (А) та нижчих (Б, С).

На початку 1920-х років ЗПЗС було об'єднано з «Польським Олімпійським Комітетом», який розташовувався у Кракові. Після затяжних дискусій польська державна адміністрація створила нову центральну установу під назвою «Державний Уряд Фізичного Виховання і Фізичної Підготовки» (ДУФВіФП) з центром у Варшаві. Йому було підпорядковано всі галузі фізкультурного руху. Клуби ставали його членами, кожний спортивний сектор мав свої підрозділи (теніс, бокс, легка атлетика, гімнастика тощо).

Такі ігрові види спорту, як «кошиківка» (баскетбол), «відбиванка» (волейбол), «пориванка» (гандбол), «сітківка» (теніс) за певними винятками розвивались у двох національних площинах — окремо в польських та в українських товариствах [1].

Якщо на початку ХХ століття вони проходили своє становлення, то після Першої світової війни набирають структурованого характеру [21].

Протягом 1920-30-х років ігрові види спорту мали ступеневу змагову структуру від нижчих класів (Б, С) до вищого (А). Це стосується зокрема волейболу, гандболу, баскетболу тощо.

Особливої популярності волейбол набуває завдяки своїй легкодоступній організації змагань. Тренування, як правило, відбувалися на численних майданчиках львівських клубів. У командних змаганнях з волейболу у львівській "залі зимовій" брали участь клуби "Сокіл-Матір", "Стрілець", «Сокіл II», РКС, "Чарні", "Погонь". Змагання відбувалися як серед жіночих, так і чоловічих команд [27].

Практично всі десятиліття до початку Другої світової війни у львівській округовій лізі домінували польські дружини [21].

Назагал рівень волейбольного спорту у Львові був на досить високому рівні. Львівські польські дружини були серед фаворитів вседержавних змагань, особливо в кінці першої третини ХХ століття (фото 8).

Фото 8. Переможці чемпіонату Львова з волейболу — жіноча команда Львівського Клубу Спортивного «Лехія» та чоловіча команда спортивного польського товариства «Сокіл II» у Львові. 1930 рік

Особливий успіх випав львів'янам у 1931 році. Тоді у Львові проходив чоловічий чемпіонат з волейболу серед клубних команд. Серед команд ЛКС (Лодзь), АЗС (Варшава), «Краков'я» (Краків), ГКС (Торунь) фаворитами були львів'яни з польського «Сокола-Матері», який став чемпіоном Польщі [43].

Це був знаменитий успіх львівської команди, яка в силу тогочасних суспільно-політичних реалій була в набагато скромніших економічних умовах, ніж її конкуренти [21].

Досить потужною була збірна волейбольна команда Львова. Це цілком зрозуміло, якщо взяти до уваги те, що було з чого вибирати, адже поряд з вищезазначеними волейбольні секції вищого класу існували також у клубах «Україна», ДРОР, ТШЛ, «Лехія» тощо [22].

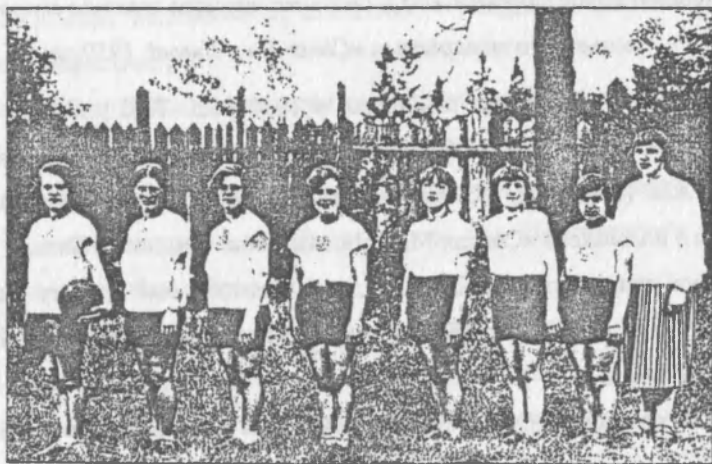
Ведучи мову про волейбол, необхідно зауважити, що у міжвоєнний період такі види командних змагань з м'ячем, як волейбол, баскетбол, гандбол становили у більшості клубів єдину секцію ігрових видів спорту, а відповідно одні й ті ж гравці могли виступати у різних видах [21].

Український волейбол у Галичині. Характеризуючи українські волейбольні команди, не можемо віднайти в них досить вагомих здобутків. Наші земляки успішно виступали лише на шкільних чи гімназійних турнірах.

Волейбольні турніри у Львові провадилися різного рівня. Дуже популярними були змагання команд, створених при середніх, вищих та спеціальних школах. Кількісно в них домінували польськокомвні групи, серед яких виділялись команди при Заводовій школі, школі Королеви Ядвіги та команда українок Учительської третьої семінарії. Перша і остання були визнаними лідерами цього міжшкільного чемпіонату [13].

З українців у рамках цих змагань сильною була команда Спортивного кружка українських дівчат (СКУД) (фото 9).

Фото 9. Волейбольна команда «СКУД» на площі «Сокола-Батька». 1930 рік. Справа наліво: тренер Д. Навроцька, Я. Левкович, Мокрицька, І. Ситко, Ю. Гак, Ю. Ситко, С. Сорока, С. Дзюба

Що стосується гуртків і волейбольних команд українських спортивних товариств, то їхні потуги були в першу чергу спрямовані на масовий фізкультурний розвиток [29].

Фото 10. Дружини «Сокіл-Батько» і «Сокіл IV». 1929 рік

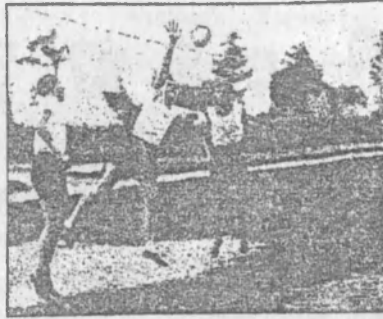
У Краєвих першостях брали участь команди-члени Українського Спортивного Союзу "Сокіл", "Сокіл IV", "Україна", Карпатського Лещетарського Клубу (КЛК) тощо (фото 10, 11) [30].

*Фото 11. Змагання з волейболу членів команд товариства
«Сокіл — Батько». 1930-ті роки*

З дорослих професійних українських репрезентацій найбільший успіх здобули в волейболі гравці секції "Україна", які грали в нижчій державній групі. Згодом команда "Україна" виборола право у 1939 році грати в класі "А".

В чоловічій дружині "України" (жіночого представництва не було) вирізнялися такі змагуни: Іван Білик, Станіслав Бойцун, Мирослав Кульчицький, Йосафат Кліш, Богдан Янчишин тощо. Останні грали як у волейбол («відбиванку»), так і в баскетбол («кошиківку») [31].

*Фото 12. Українські волейболісти. Львів, площа «Сокола-Батька».
Фото 1930-х років*

Розвиток волейболу спрямовувався, в основному, на широке залучення молоді до занять спортом. Але рівень техніко-тактичної майстерності спортсменів був невисоким і бракувало кваліфікованих тренерів; обмеженими були контакти з провідними командами краю (фото 12, 13, 14).

*Фото 13,14. Українські волейболісти тренують подачі (зверху і знизу)
на майдані Українського товариства «Сокіл-Батько» у Львові. 1930 роки*

З розвитком волейболу тісно пов'язана діяльність громадських спортивних діячів, котрі сприяли виданню науково-методичної літератури, розробленню правил змагань, дбали про розвиток спеціальної термінології.

Посібник «Відбиванка» Степана Гайдучка став першим підручником з волейболу на західноукраїнських землях. Ця праця показала обізнаність автора з іншомовною літературою. Вперше, як основне джерело, використано

харківське видання підручника «Спортивні ігри». Воодночас з питанням історичного розвитку волейболу та технічною підготовкою волейболістів автор чимало уваги приділяє проблемам організації змагань, діяльності суддів, тлумаченню окремих пунктів правил гри [4].

Активний розвиток українських спортивних товариств Галичини, зростання зацікавленості до окремих видів спорту на основі національного розмежування змушували шукати і впроваджувати нові форми організації змагань. Це особливо стосувалось тих українських спортивних осередків, які обмежували свої контакти зі структурами польського спорту. Так, наприклад, цікавими були змагання «трійкові турніри з відбиванки» (у цих змаганнях команда могла складатися тільки з трьох учасників). Відбувались масові спортивні змагання і для окремих груп населення, як, наприклад, «спортове свято сільських дружин» тощо [34].

Академічний Зв'язок Спортовий (АЗС). Студенти вищих шкіл Львова на початку ХХ століття об'єднувались у різнопрофільний Академічний Зв'язок Спортовий у Львові.

Академічний Зв'язок Спортовий у 1930-х роках належав до Всепольської спілки, яка налагодила зв'язки з Міжнародним Центральним АЗС у Парижі.

Згодом Клуб АЗС (Львів) увійшов в Об'єднання Академічних Спілок Спортових з Варшави, Кракова, Вільне, Порай і Гданська і відігравав одну з домінуючих ролей у правлінні новоствореного союзу.

Діяльність академічного товариства базувалась у 1930-х рр. на новостатутних засадах польської держави. Саме з таких позицій провадилась праця в Академічному Зв'язку Спортовім у Львові. В цей пізній період офіс клубу декілька разів змінювався. Спочатку осідок АЗС знаходився в університеті, де був секретаріат і куди надходила кореспонденція.

Клуб АЗС у 1930-40-х роках провадив широку діяльність. Так, він мав секції тенісу, плавання, легкоатлетичну, боксерську тощо. Розвивав успішно ігрові літні і зимові види спорту. Серед останніх у 1931 р. мав хокейну дружину [21].

2.2.2. Петро Саноцький — засновник «відбиванки» на Сокальщині

*Фото 15 Петро Саноцький
(1904–1944 рр.).*

— Париж, 1986, т. 1) згадується: коли поляки заборонили товариства «Сокіл», «Луг» і «Пласт» у 1925 р., то Петро виступив з ініціативою створити по всіх селах спортивні гуртки «відбиванки», і цей вид спорту став справді масовим, а під його прикриттям продовжувалася організаційна і вишкільна праця з сільською молоддю. А взимку організовував «лещатарів», себто лижварів. Він їздив ровером по селах Сокальського повіту і впроваджував «відбиванку». Через деякий час «відбиванка» стала масовим видом спорту в селах Тартакові, Спасові, Горбкові та інших населених пунктах [28].

Визначною особистістю суспільно-політичного, громадського, а також спортивного життя 20-х років минулого століття на Сокальщині був доктор теології, філософії та права полковник Петро Саноцький — постать яскрава і неординарна (фото 15).

Він займав помітне місце серед борців за кращу долю України у 30-х роках на Сокальщині. У спогаді друга Петра Саноцького — Самуїла Гука «Орел сизокрилий» (це один із журналістських псевдонімів Саноцького), надрукованому в канадському виданні «Надбужанщина» (Нью-Йорк

*Фото 16. Пам'ятник
П. Саноцькому в с. Тартанів*

До речі, зараз на Сокальщині, в с. Тартаків встановлено пам'ятник П. Саноцькому (фото 16). В Сокалі протягом останніх 10 років проводиться традиційний Всеукраїнський волейбольний турнір пам'яті засновника «відбиванки» на Сокальщині, доктора теології, філософії та права Петра Саноцького.

Засновником турніру став экс-директор ДЮСШ «Соколяни», тренер волейбольного клубу «Сокіл», майстер спорту зі стрільби з лука Роман Новацький (фото 17).

Фото 17. Роман Новацький

2.3. Виникнення і становлення класичного волейболу в УРСР

2.3.1. Розповсюдження волейболу у містах УРСР (1925–1927 рр.)

У центральних, східних і південних частинах УРСР волейбол з'явився пізніше, ніж у Західній Україні. Але якщо волейбол у Західній Україні був відомий значно раніше, ніж в СРСР, і контакти між українцями обох частин України були тісними і різнобічними, то неважко припустити, що волейбол був завезений на східноукраїнські землі, які тоді перебували спочатку у складі

Росії, а потім СРСР, значно раніше, тобто під час військових дій Першої світової війни, а згодом і громадянської війни.

Волейбол в УРСР зародився у м. Харкові: у жовтні 1925 року директор науково-дослідного інституту фізичної культури В.А. Блях привіз з Москви правила гри, волейбольні м'яч і сітку. Першими серед тих, хто почав грати у волейбол і надалі активно сприяв його розвитку, були Г. Шелекетін, О. Єсипенко (одні з перших в СРСР заслужених майстрів спорту), В. Блях, К. Блудов, Л. Бевз, В. Стрикунов, В. Макрідін, С. Брагінський, С. Духовний, І. Музикантський [9].

Грали за початковими правилами, які ще не усе передбачали, трактували їх по-своєму, приймали власні рішення. Надалі стали підбирати команди із спортсменів, які краще грали. Дехто вважав, що це гра для «курортників». Але волейбол на очах ставав грою спортивною, покращувалась техніка, виникали прості тактичні комбінації, з'явився ігровий азарт, склалися команди, домовлялися, хто з ким гратиме на наступному занятті.

Охочих брати участь в новій грі було багато, тому з кожного боку сітки часто розташовувалося не по 6 гравців, а по 9 і навіть по 12, як це було у Японії. За короткий термін проста розважальна гра швидко стала набувати характеру спортивної. Були організовані чоловічі і жіночі команди, які стали грати за затвердженими правилами.

Всезагального визнання та поваги заслужив «тренер усіх тренерів» Шелекетін Георгій Іванович — один із перших заслужених майстрів спорту СРСР. Він був великим активістом і популяризатором волейболу, тренером перших команд Харкова і переможців I Спартакіади. Взагалі з його ім'ям тісно пов'язана вся історія волейболу довоєнних часів як гравця і одночасно тренера, як доцента кафедри спортивних ігор Харківського державного інституту фізичної культури та автора перших методичних ті наукових видань з волейболу.

*Фото 18. Шелекетін Г.І.
(1905-1997 рр.)*

Г.І. Шелекетін — один з найстарших суддів УРСР, суддя всесоюзної і міжнародної категорії, входив до складу головної суддівської колегії на Спартакіадах народів СРСР у 1956 р., 1959 р. та чемпіонатах світу 1952 р., 1962 р. (фото 18).

Бурхливому розповсюдженню гри сприяли товариські зустрічі українських команд з командами Москви, Ленінграда, Баку та іншими. До кінця 1926 р. у Харкові відбулися перші міжміські зустрічі між студентськими командами Харкова і Москви. Москвичі продемонстрували

господарям усе нове, що мали у своєму арсеналі.

Розвиток волейболу в колишньому СРСР стримувався відсутністю спеціальної літератури. Ось чому з таким величезним інтересом спортивна громадськість зустрічала друковані праці, присвячені волейболу. Авторами першого методичного посібника "Волейбол і кулачний м'яч", що вийшов у Москві 1926 року, були московські спеціалісти і невтомні пропагандисти ручних ігор С.В. Сисоєв та А.А. Моркушевич.

Після зустрічі з москвичами волейбол у Харкові набув широкого поширення. Вже 1927 року у першості міста взяло участь 18 чоловічих і 10 жіночих команд, розділених на класи «А» і «Б». Ігри з москвичами, проведені на початку року, не пройшли безслідно. Харків'яни стали грати не гірше за своїх учителів-москвичів. Гравці уміло і результативно застосовували нападаючі удари, своєчасно і добре блокували, робили зміни місць між гравцями і як завжди відмінно грали в захисті. Серед гостей виділявся В. Іванов, який добре грав у захисті [9].

З роками популярність волейболу зростала. Гра розповсюдилася в інших містах України (Київ, Дніпропетровськ, Одеса, Полтава, Херсон, Кам'янець-Подільський). Всюди волейбол мав свої характерні особливості виникнення і

становлення. Як спортивна гра, волейбол з'явився у Києві на початку 1926 року. Звістка про нову гру прийшла з Харкова разом із переліком основних правил.

Перші роки знайомство з волейболом відбувалося порівняно повільно. У той час пробували грати окремі групи, які ще не були стабільною командою. Істотним гальмом у розвитку волейболу в Києві став гострий дефіцит м'ячів і сіток. Але в наступні роки волейбол впроваджується у побут киян — школярів, студентів, службовців і робітників. Ігри відбувалися на відкритих майданчиках, а в зимовий час використовувалися невеликі зали, хоча й не пристосовані до гри у волейбол (розмір 8 x 16 висотою 5- 6 м). Головним пропагандистом волейболу наприкінці 20-х років був Микола Свиточ — голова міської секції ручних ігор. У ці ж роки почали формуватися волейбольні команди у спортивних товариствах, студентських колективах, на підприємствах.

Великим поштовхом для подальшої популяризації волейболу серед киян стали щорічні товариські зустрічі між акторами московських театрів, які гастролювали у Києві, і командами Києва. Ігри проводилися, як правило, за великої кількості глядачів.

У Дніпропетровську волейбол з'явився приблизно у 1925–27 роках. Вже в грудні 1927 р. у Харкові відбулася перша зустріч чоловічих і жіночих команд Харкова і Дніпропетровська, що поклала почало багаторічній дружбі і суперництву цих колективів. Переможцями стали харків'яни, які явно грали сильніше за своїх гостей.

В Одесі почали грати у волейбол у другій половині 20-х років, переважно в будинках відпочинку, санаторіях, на пляжах, у військових частинах і в піонерських таборах. Волейбол використовувався насамперед як рекреаційна гра на дозвіллі для відпочинку. Потім волейбол почали культивувати обкоми профспілок, працівники торгівлі, працівники кіностудії, товариство «Динамо». І 1927 року з гравців цих команд була створена перша збірна Одеси — тому цей рік, можна офіційно вважати роком народження волейболу в Одесі. Згодом ця команда провела ряд товариських зустрічей з командами Харкова, Дніпропетровська, Києва, але виграти одеситам в цих іграх так і не вдалося.

У Москві, столиці СРСР, волейбол стає масовою грою. Армія волейболістів зростала не тільки в Москві. Артисти виїжджали на гастролі, а студенти, відправляючись на практику, канікули, продовжували грати у волейбол.

Це сприяло популяризації волейболу, і гра ставала відомою в багатьох містах і селах. Все більше й більше людей різного віку грали у волейбол.

Кількість колективів, що культивували волейбол, і команд в них настільки зросла, що число команд-учасників у відбірних змаганнях таких великих міст, як Москва, Харків, Київ, Дніпропетровськ, Одеса 1927 року перевищувало сотні.

До кінця 1927 року волейбол уже настільки розповсюдився у всіх регіонах СРСР, що у Всесоюзному комітеті фізичної культури стали говорити про включення молодого виду спорту до Всесоюзної спартакіади. Аргументів було чимало.

1927 року волейбольні команди Всеукраїнських курсів фізичної культури виїжджали на товариські зустрічі до м. Суми, де вже було організовано декілька команд, у складі яких грали випускники курсів. Харків'яни зустріли сильний опір: 2 гри програли і 1 виграли [9].

2.3.2. Чемпіонати УРСР і СРСР між містами, ДСТ і відомствами.

Спартакіада СРСР, міжміські турніри (1928 — 1941 рр.)

Дуже велике значення для подальшого розвитку волейболу мало його включення до програми змагань Всесоюзної спартакіади 1928 року. Збірні УРСР на спартакіаді представляли чоловічі та жіночі команди м. Харкова як найсильніші в Україні. Переможцем серед чоловічих команд стала команда УРСР (Є. Єлісеєв, С. Карський, І. Музиканський, В. Михайличенко, Г. Прусак, С. Соломін, А. Шатоха), жіноча команда УРСР посіла друге місце (М. Воробйова, Л. Власова, А. Грудман, Н. Капустіна, В. Ніколаєва, Л. Сторожниченко, З. Шевцова),

Після Всесоюзної спартакіади географія волейболу розширилася. Виростала майстерність спортсменів інших міст України, зокрема, чоловічої

команди Дніпропетровська, яка в 1931 р. перемогла харків'ян — лідера українського волейболу і вийшла в лідери.

У перших чемпіонатах СРСР, які в 1933-1936 рр. називалися «Всесоюзними волейбольними святами», чоловічі команди Харковв і Дніпропетровська (Л. Барішніков, С. Великий, І. Зігоровський, Л. Майзлес, Н. Маховський, А. Русанов та ін.) поперемінно займали друге та третє місця.

Харківські волейболістки на Всесоюзних волейбольних святах вигравали друге та третє місця. З 1938 р. чемпіонати СРСР проводилися серед клубних команд ДСТ (добровільних спортивних товариств) та відомств. У чемпіонаті СРСР 1940 року харківська жіноча команда «Спартак» зайняла 3-є місце. Серед тих, хто захищав спортивну честь Харківщини у ті далекі часи, відзначимо Т. Найман, М. Машталлер. (перших майстрів спорту СРСР), Л. Данілову, М. Бевз, Н. Маркову, Н. Капустіну, А. Грудман, О. Соколову, Н. Кухарчік, М. Воробйову, Л. Сторожніченко, Л. Власову, З. Шевцову [9].

Починаючи з 1928 р. в УРСР виникають чоловічі волейбольні команди в таких ДСТ, як «Буревісник», «Здоров'я», і студентських спортивних товариствах (ССТ) «Наука», а також жіночі волейбольні команди «Спартак», «Здоров'я», «Медик».

1928 року утворилась чоловіча команда «Буревісник» (Харків) і була сформована збірна команда міста Харкова — переможець Всесоюзної Спартакіади 1928 року. Збірна посідала призові місця на перших чотирьох Чемпіонатах СРСР: 1933, 1934, 1935, 1936 років.

1938 року виникла команда «Здоров'я» (Харків) — триразовий чемпіон УРСР 1938, 1939, 1940 років.

1933 року з'являється жіноча команда «Спартак» (Харків) і збірна міста Харкова — багаторазовий учасник Чемпіонату СРСР: бронзовий призер чемпіонату СРСР у 1940 році, чотириразовий чемпіон УРСР з 1937 по 1940 роки (фото 19).

Фото 19. Жіноча команда «Спартак». 1-е місце в УРСР серед ДСТ. 1937 рік

Команда «Здоров'я» (Харків) з 1948 р. отримує назву «Медик» (Харків) — чемпіон УРСР 1946, 1947 років (таблиця а).

Таблиця а

Виникнення волейбольних клубів в Україні на 2-му етапі (1918–1945 рр.)

№ з/п	Рік заснування клубу	Назва команди	Перший тренер команди	Засновник команди
Чоловіки				
1	1928	«Буревісник» (Харків). Збірна міста Харкова		ДСТ «Буревісник»
2	1938	«Здоров'я» (Харків)	Шелекетін Г.	Профспілка медичних працівників і студентів
3	1940–50-і	«Наука» (Харків)	Стрикунов В.	ССТ «Наука»
Жінки				
1	1933	«Спартак» (Харків). Збірна міста Харкова	Хаджімов Д.	ДСТ «Спартак»
2	1938–48	«Здоров'я» (Харків), з 1948 року «Медик» (Харків)	Шелекетін Г	Профспілка медичних працівників і студентів

1928 року відбулись перші офіційні змагання з волейболу — чемпіонат України для чоловіків. З 19-ти збірних міст України 1-е місце посіла команда Харкова, 2-е — Києва, 3-є — Дніпропетровська, 4-е — Кам'янець-Подільського.

У серпні 1928 р. в Москві урочисто була відкрита I Всесоюзна спартакіада. Волейбол був представлений у неофіційному заліку. Разом з московськими спортсменами взяли участь команди України, Далекого Сходу, Північного Кавказу та Закавказзя.

Волейбольні ігри проводилися на літніх майданчиках. Чоловіча команда України (Харків) у півфіналі зустрічалася з командою Далекого Сходу. Ця гра виявилася для харків'ян особливо важкою, оскільки в ній зустрілися команди з різними способами ведення гри в нападі. Харків'яни застосовували нападаючий удар «кидком м'яча», а далекохідники — чистим ударом по м'ячу. У принциповій грі харків'яни швидше пристосувалися до суперників і виграли зустріч з рахунком 2:1.

У фіналі мала відбутися зустріч із збірною командою Москви. Харків'яни будь-що вирішили виграти. Можливості для цього намічалися. За технікою і тактикою команди були рівні, але у наших гравців була перевага — краща гра в захисті, а головне — бажання перемогти. Гра склалася для харків'ян вдало. Вони переграли москвичів у захисті і домоглися перемоги 2:0. Цього разу команда Москви, що домінувала у волейболі, виявилася переможеною. Учні у відповідальному змаганні обіграли своїх учителів (фото 20).

Фото 20. Всесоюзна спартакіада, Москва, 1928 р.

*Чоловіча збірна УРСР — 1 місце. В. Михайличенко, С. Соломін, А. Шатоха,
Г. Прусак, Є. Єлісєєв, І. Музикантський. (капітан команди)*

Команда показала високу колективну тактику і самовіддану гру в захисті. Це був триумф українського (харківського) волейболу. Жіноча команда України (Харкова) у півфіналі перемогла команду Далекого Сходу 2:0, вийшла у фінал, де зазнала поразки від команди Москви 0:2 і зайняла II місце. Це теж був великий успіх (фото 21).

Фото 21. Всесоюзна спартакіада, Москва, 1928 р.

Жіноча збірна УРСР — II місце. Л. Стороженко, В. Ніколаєва,

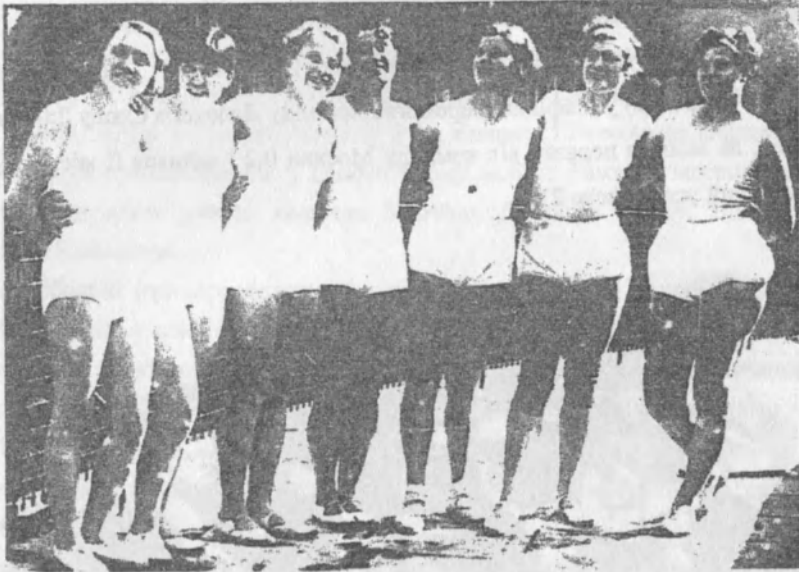
І. Капустіна(капітан команди), З. Шевцова, Л. Власова

Після Всесоюзної спартакіади на волейбол перестають дивитися як на курортну гру, його включають до програми спартакіади нарівні з іншими спортивними іграми.

Але, незважаючи на те, що в багатьох регіонах Союзу волейбол уже не був новинкою, перевага в грі команд з великих міст над периферійними спортсменами була безсумнівною.

З 1929 року в Україні починають проводитись турніри між командами міст. Переломним у розвитку українського волейболу стає 1934 рік: була організована Всесоюзна колегія суддів з волейболу; при Українському науково-дослідному інституті відкривається спортивна школа з волейболу; починає працювати вища школа тренерів при ДІФК.

З 1933 по 1991 роки починає проводитись регулярний чемпіонат СРСР за винятком 1937, 1941–1944 і 1964 років 52 рази (фото 22).

Фото 22 . II-й чемпіонат СРСР. Москва. 1934 р.

Жіноча збірна УРСР — II місце

На другому етапі розвитку волейболу всі чемпіонати СРСР, починаючи з 1933 р. і УРСР — з 1928 р., проводились в одному визначеному місті протягом року.

З 1933 по 1936 роки чемпіонат проводиться між збірними командами міст як СРСР, так і УРСР і має назву Всесоюзне волейбольне свято (*таблиця б*).

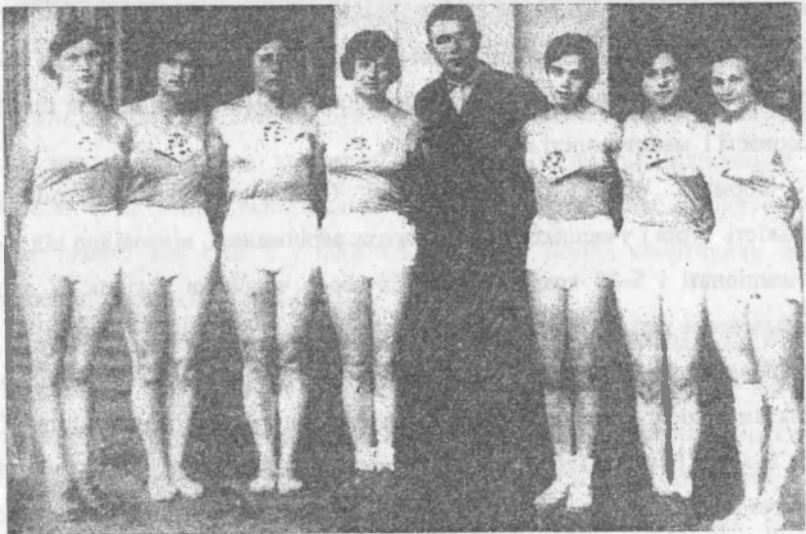
Таблиця б

Результати чемпіонату УРСР з 1928 по 1946 роки

Рік проведення	Місце проведення	Призери чемпіонату	
		Чоловіки	Жінки
1928	Харків	1.Харків 2.Дніпропетровськ 3.Київ	Не проводився
1933	Дніпропетровськ	1.Харків 2.Дніпропетровськ 3.Київ	1.Дніпропетровськ, 2.Харків, 3.Київ
1934	Харків	1.Харків	1.Харків
1935	Сталіно (Донецьк)	1.Харків	1.Харків

1936	Одеса	1-2.Харків Дніпропетровськ	1.Харків 2.Дніпропетровськ
1937	–	1. ДІФК (Харків)	1. «Спартак» (Харків) 2. ДІФК (Харків)
1938	Київ	1. «Здоров'я» (Харків) 2-3. ін-т ім. Мікояна (Київ) і Гірничий ін-т (Дніпропетровськ)	1. «Спартак» (Харків) 2. ДІФК (Харків)
1939	Харків	1.«Здоров'я» (Харків)	1. «Спартак» (Харків)
1940	Київ	1.«Здоров'я» (Харків)	1.«Спартак» (Харків)

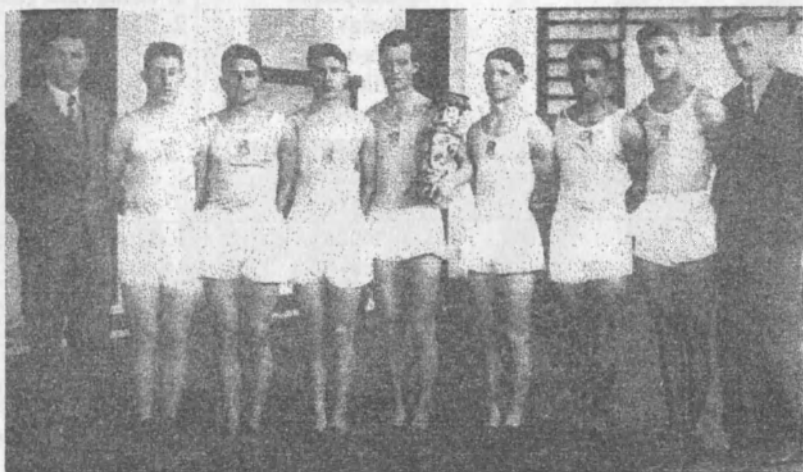
На цьому етапі розвитку волейболу з 1928 по 1936 роки лідируючі позиції в чемпіонаті УРСР посідають чоловічі і жіночі команди міста Харкова. Лише 1936 року чоловіча команда Харкова поділила 1-е місце з командою Дніпропетровська, а 1933 р. жіноча команда Дніпропетровська стала чемпіоном України.

Фото 23. Жіноча команда ДІФК. 1935 рік

З 1937 по 1947 роки чемпіонати України виграють чоловічі харківські клуби ДФК, «Здоров'я», «Наука», а серед жінок «Спартак» і «Здоров'я» (фото 23, 24).

Фото 24. Чоловіча команда ДФК. 1935 рік

З 1937 року вводиться нова система розиграння чемпіонату СРСР і УРСР. У змаганнях беруть участь не збірні команди міст, а клубні команди ДСТ і відомств, які посіли перші місця в першості своїх міст. Нова формула проведення чемпіонатів країни позитивно вплинула на подальше підвищення масовості і майстерності волейболістів.

Формула проведення чемпіонату СРСР неодноразово змінювалась. Кількість турів і учасників змагань також варіювалась, відповідно від 1-4 турів у чемпіонаті і 5–28 команд-учасників серед чоловіків і жінок. У зв'язку зі збільшенням кількості команд і різницею у класі гри в 1936, 1940, 1947 роках, чемпіонати проводились окремо для команд I і II груп. З 1938 по 1940 рр. перед фіналами проводились відбірні зональні змагання в різних містах СРСР і УРСР. 1939 року за дорученням Українського комітету фізкультури чоловіча і жіноча команди Харківського інституту фізкультури виїжджали до Львова для проведення семінару і показових ігор.

У 1940-х роках була заснована команда «Наука» (Харків) — п'ятиразовий чемпіон УРСР з 1946 по 1949 роки і 1951 рік (фото 25).

Фото 25. Волейбольна команда «Наука» (Харків)

Загалом, період 1925-1940 рр. був сприятливим у плані масового залучення широких верств населення до гри у волейбол. У парках відпочинку на майданчиках зі штучним освітленням тривали ігри, які часто закінчувалися далеко за північ. Так само і у небагатьох на той період спортивних залах тренування розпочиналися о 22-00 [9].

2.3.3. Професор В.А. Блях — «хрещений батько» волейболу в УРСР

Спортсмени Харкова першого «радянського» покоління вважали його не просто яскравим лідером, а родоначальником нової епохи у фізичній культурі в Харкові. Володимир Блях (фото 26) не був у місті новою фігурою. Його ще «при царі» знали, як гідного представника популярної медичної сім'ї і організатора хоч і не найсильнішої, але неординарної футбольної команди

«Модерн». Правда, починати свою футбольну кар'єру йому довелося ще хлопцем у 1909 році, в селищній команді «Рижов».

Фото 26. Професор В. А. Блях

Тепер цей міцний, енергійний молодий лікар, що підкорював співрозмовників найвищою ерудицією і скромністю, прекрасно знав не лише анатомію, але й фізіологію спорту, вирішив віддавати свої багаті знання і досвід тим, хто його оточував, з ким він, завзятий гравець, зустрічався на зелених газонах «Фенікса» і «Гельферих-саду» (фото 27).

Коли у столичному Харкові був сформований орган, що узяв на себе проблеми розвитку спорту в республіці, — Вища рада фізичної культури (ВРФК), то його секретарем, а потім головою науково-методичної ради став Володимир Абрамович Блях.

Це за його наполяганням у Харкові почав діяти перший і єдиний в Україні Будинок фізичної культури на Мар'їнській, 14, в якому підготували найперших громадських організаторів — інструкторів фізичної культури. В.А. Блях узяв діяльну участь у підготовці і випуску найпершого в українській історії спеціалізованого журналу «Вісник фізичної культури». Надзвичайно корисні аналітичні, дохідливо написані статті Володимира Абрамовича публікувалися мало не в кожному номері. І першим головою редколегії — строгим, прискіпливим, який робив усе від нього залежне, щоб журнал полюбили й охоче читали, довелося стати В.А. Бляху.

Характерним кабінетним працівником, чиновником В.А. Блях так і не став. Зате в будь-якій спортивній компанії його, дотепного, приймали як свого. А волейболісти й зовсім вважали Володимира, що «прикипів» до футболу,

Фото 27. В. Блях (третій справа) з футболістами Харкова 20-х років

своїм хрещеним батьком. Адже це він навесні 1925-го привіз із Всесоюзної науково-методичної конференції, яка відбувалась у Москві, найперші в Україні м'яч і сітку, а потім в залі Будинку фізкультури розповідав курсантам-інструкторам основні правила абсолютно нової гри, учив їх основам техніки. Новою грою зацікавилися. Вона виявилася емоційною і доступною для усіх. У неї із задоволенням грали і молодь, і літні люди.

Отже, не лише в рідному Харкові, але й в усій УРСР волейбол офіційно починався "від Бляха", що жадібно шукав нове, залучаюче до нього інших.

Але в той же час Володимир не переставав учитися сам. Хоча в збірній міста по хокею він був одним з ключових гравців, переймати щось корисне від партнерів — довгов'язого Віті Старикова, відмінного «технаря» Степана Романенка, жилявого Льоні Ордіна та багатьох інших — Володимир старався в кожному матчі. І футболіст з хокеїстом коло його спортивних захоплень, приро-

дно, не обмежувалося. Він добре грав у гандбол і теніс, бігав і стрибав. Без цього широкоплечого атлета в ті роки не обходилися жодні змагання, жоден футбольний матч. Часто він виходив на зелений газон як арбітр, і виконував цю місію на «відмінно». Але з дуже багатьма учасниками спортивних баталій Бляху, професорові лікувальної фізкультури, частенько доводилося зустрічатися і за інших обставин. По допомогу до нього зверталися чи не усі спортивні знаменитості тих років.

Його улюбленим дітищем став Український науково-дослідний інститут фізичної культури. Декілька кімнаток в Будинку фізкультури, боязкі пошуки тематики і тих, хто дійсно здатний був зайнятися серйозними дослідженнями, безперервні проблеми з фінансуванням — таким був початок діяльності майбутнього фундаментального центру, що отримав широке визнання в підрозділах МОК, виховав десятки учених зі світовим ім'ям

А коли з 1930 р. у Харкові почав діяти єдиний в республіці інститут фізкультури, Блях В. А. взявся вести в ньому надзвичайно актуальний в усі часи курс лікувальної фізкультури.

У 1934 році, коли столиця України відновлюється, йому разом з Всесоюзною радою фізичної культури України (ВСФКУ) довелося переїхати до Києва, але сім'я поки що залишалася в Харкові. У 1936 р. Раднарком УРСР затвердив В. А. Бляха заступником голови Українського комітету у справах фізкультури і спорту.

Зв'язок з Володимиром Абрамовичем обірвався несподівано, і мало хто здивувався, що і він виявився в нескінченній черзі жертв комуністичного режиму — «ворогом народу». Всі, хто умів бачити істину, мислити об'єктивно, чудово розуміли, що карателі кидали за ґрати і страчували передусім чесних і порядних. Де, коли і як обірвалося життя яскравого піонера українського фізкультурного руху, навіть його сім'ї дізнатися не вдалося... [50].

2.4. Волейбольна «терра інкогніта» — Буковина, яка перебувала у складі Румунії (1918 — 1940 рр.)

Об'єктивні обставини історичного розвитку історії України склались так, що питання історії волейболу необхідно по крупинках збирати в історії країн, між якими були розділені українські землі. І звичайно ж, потрібно працювати з архівами цих країн, тому що в Україні збереглося дуже мало інформації.

Історію виникнення, поширення і розвитку волейболу у Закарпатті описали у своїх працях Поляков С.С., Тріфан О.М. «Волейбол Закарпаття» (2007) та Тріфан О.М. (2007, 2008, 2010) у численних статтях з історії волейболу (етапи розвитку), а також Федак В.В. у праці «Закарпаття у спортивному вимірі» (1994).

Що стосується виникнення і розвитку спорту, спортивних ігор і зокрема волейболу в Галичині з 1900 по 1939 рр., то ці питання глибоко висвітлені у монографії Ноги О.П. «Світ Львівського спорту» (2004), а також в інших працях, присвячених ювілейним датам в історії розвитку баскетболу і хокею: «Український баскетбол 1908 — 2008: до 100-річчя першого баскетбольного матчу в Україні, проведеного у Львові» (2008); «Український хокей з шайбою: до 100-річчя становлення та розвитку хокею з шайбою в Україні» (2011, співавтор).

Історію зародження, становлення і розвитку волейболу в УРСР та інших республіках колишнього СРСР ґрунтовно описав у своїх книгах Єрмаков С.С. «Волейбол Харькова: 1925–2000 гг.» (2004), «80 років українському волейболу» (2005) та в інших численних працях, присвячених славним сторінкам українського волейболу та знаменитим волейболістам — олімпійським чемпіонам, чемпіонам світу і Європи, володарям Кубка світу.

Найменше інформації ми знайшли про історію виникнення і утвердження волейболу на Буковині, тому що у період румунської окупації Буковини (1918—1940 рр.) були скасовані всі автономні права Буковини, її перетворено на звичайну провінцію Румунії. У 1918—1928 рр. і 1937—1940 рр. тут існував надзвичайний стан. Румунізація краю досягла апогею. Було заборонено вживання української мови, закрито навчальні та культурно-просвітницькі заклади, українські газети і журнали. Українські назви населених пунктів та прізвища змінювали на румунські. Переслідувалась українська церква. Інтереси

українського населення Буковини захищала Українська Національна Партія (1927—1938 рр.) на чолі з В.Залозецьким, якій вдалося здобути декілька місць у румунському парламенті. За умов важкого національного, соціального та економічного гноблення на Буковині посилювався національно-визвольний рух українського населення як легальний, так і нелегальний [35].

Тому-то історія волейболу Буковини у складі королівської Румунії для нас залишається поки що білою плямою на волейбольній карті України. Тим прикріше констатувати прогалину в історії волейболу буковинського краю, що вагомі здобутки у чернівчан є — волейбольний клуб «Будівельник-Динамо-Буковина» (Чернівці), президент клубу В.А. Ватаманюк (1947–2011 рр.), тренер — Ю. Мельничук, начальник команди П.Г. Раца — у 2008 році, виступаючи у суперлізі, став срібним призером чемпіонату України з волейболу. Крім того, у 2005 р. «будівельники», виступаючи у вищій лізі чемпіонату України, пробилися до півфіналу Кубка України, де їхніми суперниками були три колективи з суперліги (фото 28).

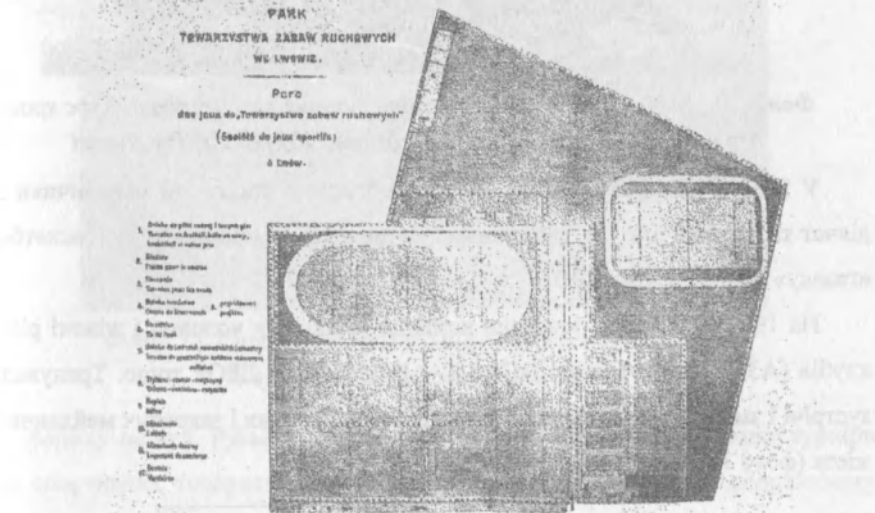

Фото 28. Зліва направо: начальник команди ВК «Будівельник-Динамо-Буковина» (Чернівці) П. Раца і тренер — Ю. Мельничук

Так що для студентів, магістрів, майбутніх кандидатів наук, особливо факультету фізичного виховання Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, — це непочате поле для наукової дослідницької діяльності.

2.5. Майданчики для ігрових видів спорту, інвентар та обладнання

Система різних ігрових видів спорту поширилась у багатьох країнах Західної Європи, зокрема в Чехо-Словаччині та Польщі. В першому десятилітті ХХ-го століття такі ігрові види спорту, як волейбол, баскетбол, гандбол проводились на майданчиках Товариства забав рухових (ТЗР), а також на стадіонах львівських клубів та товариств (фото 29).

Фото 29. План спортивних майданчиків Товариства забав рухових у Львові. 1910 р. План демонструвався на всесвітній виставці у Парижі

Для підвищення рівня майстерності та популяризації ігор, зокрема волейболу, Товариство організувало відповідні курси (фото 30).

У 1920–1930-х роках для керівництва ігровими видами спорту був створений Львівський Округовий Зв'язок ігор спортивних. Ця структура проводила та організовувала змагання на клубних теренах. А з 1930-х років Львівський Округ-

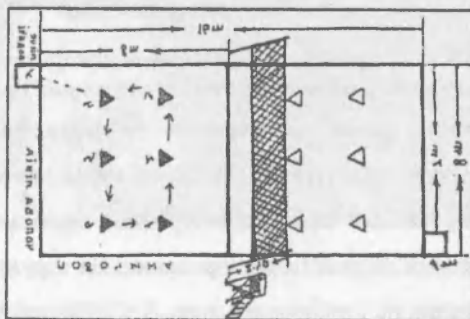
говий Зв'язок ігор спортивних міського комітету ВФ спричинився до будівництва так званого «Зимового» залу для ігрових видів спорту (закінчено 1933 р.) [48].

Фото 30. Керівники Товариства забав рухових та викладачі. Курс красивий для керівників ігор і забав, проведений 1909 року ТЗР у Львові

У 1930-х роках на площах ТЗР були обладнані спортивні майданчики для дівчат та хлопців для гри у «відбиванку» (волейбол), «кошиківку» (баскетбол), «газену» (гандбол) (фото 30).

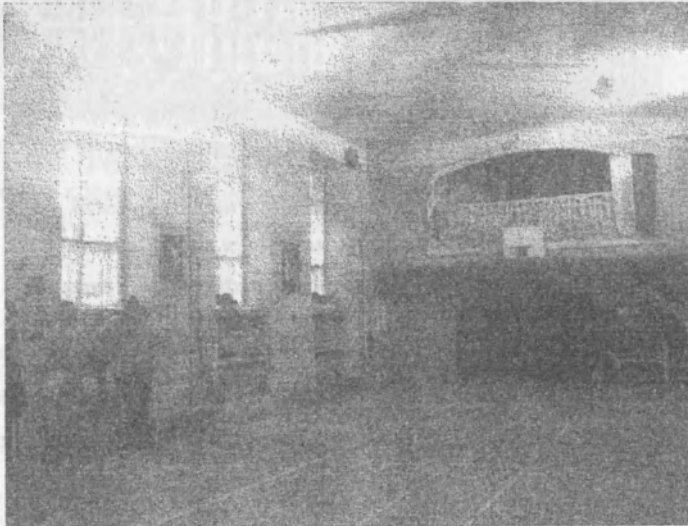
На 1931 р. у Львові існували команди «сітківки» чоловічі і жіночі різних клубів (АЗС, «Сокіл-Матір», «Сокіл — II», «Лехія», ДРОР тощо. Тренувальні зустрічі і змагання відбувалися на численних відкритих і закритих майданчиках міста (фото 31).

Фото 31. План відкритого майданчика у Львові. 1930-ті роки

Популярним був у Львові і волейбол, у 1930-х роках на площах ТЗР було обладнане спеціальне «бойско» (стадіон) для гри у волейбол, баскетбол, гандбол.

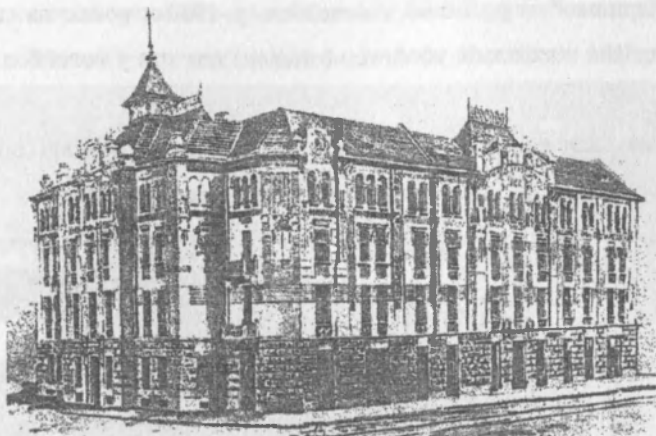
Культивували заняття волейболом і українські спортивні організації, а зокрема секція «Сокола-Батька», яка проводила тренування в домівці товариства (фото 32).

Фото 32. Спортивний зал у Земельному банку «Дністер» на вул. Руській, 20. (сучасний вигляд)

Взимку на вул. Руській, 20 (фото 33) відбувались «відбиванкові» турніри всіх спортивних товариств Львова, об'єднаних в Українському спортивному союзі. Особливо активізувались ці процеси, коли головою союзу став великий приятель спорту і колишній змагун, директор Земельного банку Карпінський.

Що стосується ігрових видів спорту у Львові, то м'ячі, як і інша спортивна амуніція на приватних майданчиках, доставлялись клубами [42]. Зокрема, таку організаційну діяльність проводило керівництво Товариства забав рухових у 1910-х роках, сокільські організації міста, клуби «Чарні», «Погонь», «Україна» тощо.

*Фото 33. Земельний банк «Дністер» на вул. Руській, 20.
У 1920–1930-х роках тут містився зал «Сокола»,
де відбувалися змагання з ігрових видів спорту взимку*

Як правило, спочатку через нерозвинутість ігрових дисциплін технічні засоби можна було купити лише за кордоном чи у посередницьких фірмах Львова або Кракова [15]. У 1910–1918-х роках ситуація в ігрових видах спорту з м'ячем була дещо хаотична в силу свого не визначення [47].

Якщо сітка могла бути відсутня в деяких футбольних тренувальних матчах, то вона була вкрай необхідною у волейбольних змаганнях, турнірах з великого тенісу тощо.

У цих видах спорту, а також у баскетболі потрібні були певні конструкції, щити, ворота та інше. Важливо відзначити, що деревообробні заклади в 1920–1930-х роках у Львові виготовляли повний комплект такого спортивного приладдя відповідного рівня [46]; [14].

Серед численних робітень і майстерень Львова на перше місце вибились фірми, які безпосередньо працювали в даній сфері. Знаний між ними був «Маратон», який виготовляв дерев'яні стояки до волейбольних і баскетбольних сіток тощо [44]. Члени українського «Сокола» та його філій у Львові замовляли необхідне приладдя в українських ремісників [21].

2.6. Поширення волейболу у світі під час II світової війни

Як уже зазначалось у розділі 1.2.4., суттєвим досягненням в організації міжнародних волейбольних змагань і координації розвитку класичного волейболу було створення міжнародної технічної комісії з волейболу (Берлін, 1936р.)

Комісія почала переговори про включення волейболу у програму XII Олімпійських ігор у Японії 1940 року. Але у зв'язку із політичною напруженістю в усьому світі, і зокрема в Європі, а також початком Другої світової війни міжнародна технічна комісія припинила свою роботу.

1942 року помер засновник волейболу 68-річний Вільям Морган. На схилі життя він був дуже задоволений тим, як його ідея перетворилася на всесвітньо визнаний вид спорту (фото 34).

Фото34. Вільям Морган — винахідник волейболу

1942 року американські солдати поширюють волейбол у всьому світі під час Другої світової війни. Волейбол стає дуже популярним серед військових. Командири заохочують спорт серед солдатів, тому що це тримає їх в хорошій формі і навчає, як працювати разом з командою (фото 35).

Фото 35. Гра у волейбол під час II світової війни

Вже у воєнні роки волейбол було включено до програми армії США як гру для відпочинку і підтримання форми.

По закінченні воєнних дій у 1944–1946 роках проводяться перші чемпіонати з волейболу у Бразилії. У Чехословаччині і Франції відбуваються перші повоєнні міжнародні змагання. У Празі відбувається зустріч представників Чехословаччини, Франції і Польщі, на якій усе наполегливіше звучать пропозиції заснувати незалежну міжнародну волейбольну організацію. Пізніше міжнародна громадськість доручила представникам цих країн узятися за організацію спеціального комітету [19].

Висновки

На II етапі (1918–1945 рр.) свого розвитку волейбол утверджується як вид спорту. За цей час значно удосконалилася техніка і тактика, неодноразово уточнювались правила гри. Перші офіційні змагання з волейболу, які відбулись 1922 року у Брукліні (США), за своєю популярністю перевершили всі інші спортивні заходи того часу.

На європейському континенті з'являються перші волейбольні команди, створюються секції, надруковано методичні посібники.

На цьому етапі появились нові різновиди волейболу: перекидбол, або піонербол, як засіб навчання техніки і тактики для дітей до 14 років; кертнбол, як окремий вид спорту і засіб підготовки волейбольних команд до участі в різноманітних змаганнях.

Участь українців у міжнародних змаганнях була можливою лише під прапором Австро-Угорщини на I-му етапі виникнення і становлення волейболу в світі чи під прапором Польщі на II-му етапі утвердження волейболу.

Окремою сторінкою в історії українського спорту є діяльність спортивних гуртків у таборах для інтернованих воїнів Армії УНР та УГА протягом 1919 — 1923 рр. у країнах Західної Європи. Екстремальні умови побуту військово-полонених вимагали згуртування задля виживання та самоутвердження. В табірних умовах молоді бійці прагнули до національної окремішності. Вони знаходили таку можливість у спортивних вправах. Спорт у цьому випадку був не тільки фактором тілесного вдосконалення, збереження здоров'я, але й символом єднання українців, внутрішнього самоутвердження, почуття власної гідності.

Історії волейболу в Галичині як до I-ї світової війни, так і в міжвоєнний період присвячено дуже мало публікацій. Цими питаннями займалися Олесь Нога (2004) і Богдан Трофім'як (2007). Якщо проаналізувати також публікації Ф.Трифана, який досліджував виникнення і становлення волейболу в Закарпатті, і дослідження С. Єрмакова, то стає зрозумілим, що волейбол спочатку грали у Закарпатті (Хуст) і в Галичині (Львів, Сокаль), а потім уже на Слобожанщині (Харків).

З проголошенням суверенітету України науковці виявили зацікавлення історією окремих видів спорту в різних регіонах України. У Галичині, яка на початку ХХ ст. перебувала спочатку у складі Австро-Угорської імперії, а потім — Польщі, дуже популярними були змагання команд, створених при середніх, вищих та спеціальних школах.

Українці тренувались і проводили змагання на стадіоні «Український город», а взимку — у спортивному залі банку «Дністер» (вул. Руська, 20).

Провідні українські клуби з волейболу: Українського Спортивного Союзу — «Сокіл», «Сокіл IV», «Україна», Карпатського Лещетарського Клубу (КЛК).

Поляки тренувались і проводили змагання на стадіоні «Товариство Забав Рухових», в зимку на кол. вул. Маршалковського (тепер СКА).

Провідні польські клуби з волейболу: «Сокіл-Матір», «Стрілець», «Сокіл II», Робітничий Клуб Спортивний (РКС), «Чарні», «Погонь» [2].

Отже, з початком ХХ ст. в Галичині починають утворюватися перші спортивні клуби, діяльність яких вже на початку 30-х років дає помітні результати в громадсько-суспільному житті краю. І характерна риса — розбудова осередків за національною ознакою. Значну частку спортивних товариств Галичини становили українські клуби. Найбільше визнання здобули серед інших СТ „Україна” (Львів), УСТ «Поділля» (Тернопіль), «Буй Тур» (Станіславів), «Сянова Чайка» (Перемишль), Карпатський Лещетарський Клуб, українське туристично-краєзнавче товариство «Плай» та інші. Відзначимо, що менша частина українських клубів входила до польських державних, спортивних структур, інша частина — виключала можливість офіційної

співпраці з польськими спортивними організаціями й утворювала ядро власне українського національного спорту [1].

Вперше волейбол в УРСР починають грати в 1925 р. у Харкові, а в 1926 р. гра з'являється у Києві. Великий поштовх для подальшої популяризації волейболу дали щорічні товариські зустрічі між акторами московських театрів, що гастролювали в Києві, і командами Києва. Приблизно у 1925–1927 роках волейбол з'являється в Дніпропетровську. В Одесі волейбол почали грати у другій половині 20-х років, переважно в будинках відпочинку, санаторіях, на пляжах, у військових частинах і піонерських таборах. На цьому етапі волейбол отримує всенародне визнання як вид спорту.

I-ша Всесоюзна спартакіада 1928 року дала значний поштовх розвитку волейболу в Україні, на Далекому Сході, Північному Кавказі та у Закавказзі. Волейбольні свята у 1933 році (Дніпропетровськ, Україна) були яскравою демонстрацією високої спортивної майстерності гравців та показали переваги колективної гри. Єдина довоєнна міжнародна зустріч між збірними чоловічими командами СРСР і Афганістану у 1935 р. показала, що волейбол на азійському континенті відрізняється від європейського як за змістом, так і за формою.

Перша міжнародна технічна комісія з волейболу, яка була затверджена у Берліні у 1936 р., відіграла значну роль в організації міжнародних змагань та удосконаленні правил гри. Введення у 1937 р. «зонного» поділу майданчика, внесення у розмітку лінії нападу, а також введення поняття про гру у нападі, гравців передньої та задньої лінії, суттєво змінили методику як технічної, так і тактичної підготовки команд з індивідуально-однобічної на колективно-різнобічну. Волейболісти європейського континенту 30–40-х років ХХ сторіччя значно удосконалили і доповнили технічний та тактичний арсенал гри, завдяки чому сучасна гра досягла значних професійних вершин [19].

Список літератури:

1. Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. — Івано-Франківськ.: Лілея-НВ, 1997.
2. Вб. Правила до гаківки. // Вісті з Запорожа. — Львів, 1910. Ч. 15. — № 37 мая 1910 року.
3. Винничук О. Історико-педагогічні аспекти розвитку фізичної культури. — Тернопіль.: Астон, 2001.
4. Гайдучок С. Відбиванка. — Львів: накладом "Сокола-Батька", 1937. — 37 с.
5. Гайдучок С. Півстоліття сокільських видань. — Львів, 1937. — С. 14.
6. ДАЛО. — Ф. 1, оп. 51, спр. 1557, арк. 2.
7. Дробний П.Д.. Виникнення і розповсюдження класичного волейболу в світі як рекреаційної гри на дозвіллі. 1-й рекреаційний етап (1895–1918 рр.), 1-го рекреаційно-фізкультурно-спортивного періоду (1895 – 1964рр.): методичні рекомендації/ Серія: «Історія волейболу». — Львів: Львівський державний університет фізичної культури, 2013. — 50 с.
8. Джуль В. Особистість в контексті утвердження української ідеї // Матеріали Всеукраїнської наук. конф. «Спорт і національне відродження». — Львів, 1993
9. Ермаков С.С. Волейбол Харькова: 1925 – 2000 гг. Факты и комментарии. — Харьков: ХГАДИ, 2004. — 372 с.
10. Жарський Е. 25-річчя Українського Спортивного Союзу // Огляд діяльності Спортивного Товариства «Україна» в Торонті, Канада. За роки 1948-1949,- Торонто, 1950.— С. 47–49.
11. Змаг — 1938. — 14 березня.
12. Змаг.-1937. — 1 лютого; Спортові Вісти. — 1933. — 10 квітня, 21 серпня.
13. Інформація Ситко Іванни Іванівни// Львів, Музей етнографії та художнього промислу, 2 лютого 2002 року.
14. Календар Товариства «Просвіта» на 1906 рік. — Львів, 1905.
15. Календар Товариства «Просвіта» на 1907 рік. — Львів, 1906.

- 16.Калічах І. Руханка й спорт української еміграції в Ч. С. Р. — Львів: Сокіл-Батько, 1930. — 93 с.
- 17.Книжников А.Н., Книжников Н.Н. Волейбол. История развития, методика организации, проведения и судейство соревнований: уч. – метод. пособ. для учит. физ. культ., студ. вузов, тренеров и судей по волейболу / Отв. ред. М.В. Беккер. – Нижневартовск, 2000 – 190 с.
- 18.Колісник Р. Військова Управа та українська дивізія «Галичина». — Торонто–Нью-Йорк, 1990. — С. 39.
- 19.Мартышевский К.К. Волейбол: роки утвердження гри (1920 — 1947 рр.) // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. — 2006. — № 5. — С. 53-59.
- 20.Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції мж двома світовими війнами. — Прага, 1942. — 367 с.
- 21.Нога О.П. Світ Львівського спорту 1900–1939. Спортдосягнення, товариства, архітектура, вбрання, мистецтво. – Львів: НВФ «Українські технології», 2004. — 784 с.
- 22.Перший виступ... // Змаг. — Львів, 1939. — Ч. 7. — С. 1.
- 23.Поляков С.С., Трифан О.М. Волейбол Закарпаття. — Ужгород: «Гражда», 2007. 182 с.
- 24.Поступ. — Львів, 1923. — С. 26-27.
- 25.Правила до гаківки. Hockey // — Львів, 1910.
- 26.Прохода В. Український Сокіл в Подєбрадах. — Подєбради, 1931
- 27.Скоцень О Львівський "батяр" у київському "Динамо": Спомини. — Ред. В.Боденчук, О.Ярошенко.— К., 1992 — 223 с.
- 28.Сокальському волейболу — 80, Упор. Новацький Роман. – Сокаль: Тов. «Вісник». – 2005. – 48 с.
- 29.Сокільські краєві першенства у відбиванці // СБ. -Л., 1937. — Ч. 10. — С.3.
- 30.Спортові Вісти // Діло. — Л., 1933. — Ч. 274. — С. 6.
- 31.Спортові ігри // СТУ... — С. 21.
- 32.Спортсмен. — 1922. — Ч. 4 -5, липень-серпень.

- 33.Трифан О.М. Історія започаткування волейболу на Закарпатті. Перший етап (1907 — 1944 р.р.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: історія. — Випуск 19. — Ужгород, 2007. — С.33-37.
- 34.Трофим'як Б.Е. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга половина XIX ст. — перша половина XX ст.). — Тернопіль: Еконогімічна думка. — 2001. — 694 с.
- 35.Тумак Ю.І. Діяльність фізкультурно-спортивних товариств Північної Буковини першої третини XX ст
- 36.Тягур Р.С. Історія фізичної культури і спорту: навч.-методичний посібник для студентів. — Івано-Франківськ: Плай, 1999.
- 37.Федів І. Штрихи до історії українсько-єврейських взаємин // Ратуша. — 1993. — № 35. — С.1-2.
- 38.Франко П. Правила до сітківки/ Пер. з англ.мови. — Львів: Накладом "Вісти з Запорожа", 1911.— 36 с.
- 39.Франко Т. Історія і теорія руханки. — Л., 1923. — С. 127.
- 40.Франко Т. Розвій руханки серед українців,— Львів, 1925 — 16 с.
- 41.Шах С. Львів — місто моєї молодості... Мюнхен: В-во "Християнський голос", 1955. — Ч. I.-С. 80.
- 42.Kurs gier i zabaw TZR // Gazeta Lwowska.— Lwów, 1909. — № 155. — S. 3.
- 43.Lwow — mistrzem Polski // GL. — L., 1933. — № 72. — S.3.
- 44."Maraton" // Przegląd sportowy.— Warszawa, 1925.— № 1.—S. 16.
- 45.Mistrzostwa Polski w siatkówce... // Gazeta Lwowska.— Lwow, 1933.— № 68.— S. 10
- 46.«Polski sport» // Przegląd sportowy. — W., 1923. — № 16. — S. 14.
- 47.«Polski sport» // Przegląd sportowy. — W., 1923. — № 13. — S. 2.
- 48.Tumiej opuhar PZGS-u// GL. — L., 1933.-№ 45.- S.7.
- 49.avvu.org.ua/history.php
- 50.holocaust-museum.org.ua/articles/arkhiv-nomerov-za-2008-god/yanvar-2008-god-1-102/article-147.htm

- 51.uk.wikipedia.org Український еміграційний спортивний рух першої третини 20 століття.
- 52.knowledge.allbest.ru Теоретико-методичні засади фізичного виховання молоді у працях С. Гайдучка та братів Франків
- 53.plast.org.ua Проф. Дарії Навроцькій-Юноні з приводу почесного відзначенням Золотим Юрієм. Пластовий портал. Твоя віртуальна домівка
- 54.100krokiv.info Мирон Федусевич. Початки Пластового Руху у перспективі сорокліття. Частина 2

Підписано до друку 28.05.2013
Папір друк. №1. Друк — офсетний
Формат 60x84/16. Ум. Друк. Арк.. 2,05
Тираж 200 прим.
Зам. № 28/05

Друк СПД «Синчук В.В.»
м. Львів, вул.. Чупринки, 38
тел./факс: (032) 297-04-74

ПРО АВТОРА

Дробний Петро Данилович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спортивних ігор Львівського державного університету фізичної культури, автор біля 10 навчально-методичних та понад 30 наукових праць, тренер студентської волейбольної команди «ЛДУФК – Розточчя» (Львів), яка була учасницею Вищої студентської ліги чемпіонату України з волейболу, VII Міжнародного Українсько-Польського студентського волейбольного фестивалю, фіналістом I Всеукраїнського студентського фестивалю з ігрових видів спорту, володарем Кубка II Міжнародного турніру з волейболу на Кубок ЛДУБЖД МНС України, чемпіоном XIV і XV Всеукраїнського студентського спортивного фестивалю з волейболу, чемпіоном Універсиади, Студентських і Молодіжних ігор Львівщини, володарем Кубка Львівщини, переможцем Всеукраїнського турніру, присвяченого 120-річчю від дня народження Романа Дашкевича і Олени Степанів-Дашкевич, переможцем студентських волейбольних турнірів, присвячених 125-річчю від дня народження Дмитра Вітовського і Степана Дробного.

Команда «ЛДУФК – Розточчя» (Львів) стала чемпіоном Галицької студентської волейбольної ліги «Розточчя» 2012/2013 навчального року.